

Högsta domstolen

NJA 2005 s. 462 (NJA 2005:52)

Målnummer:

T72-04

Avdelning:

2

Domsnummer:

Avgörandedatum:

2005-06-09

Rubrik:

Fråga om enskilds rätt till skadestånd av staten för att brottsmisstankar mot honom inte prövats i rättegång inom skälig tid.

Lagrum:

- 3 kap. 2 § skadeståndslagen (1972:207)
- Artikel 6.1, artikel 16 och artikel 41 europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (1994:1219)

Rättsfall:

- NJA 2003 s. 217
- NJA 2003 s. 414
- NJA 2004 s. 662

REFERAT

P.L., född 1942, var från juni 1985 till juni 1988 finanschef i Integrated Computer Systems AB (ICS). Bolaget, som handlade med stordatorer, försattes på egen begäran i konkurs den 14 juni 1988.

Den 29 mars 1989 anmälde konkursförvaltaren till åklagaren att det fanns anledning att misstänka bolagets ställföreträdare för grovt bedrägeri alternativt olovligt förfogande, grovt bedrägeri och svindleri samt bokföringsbrott. Förundersökning inleddes den 13 februari 1990 mot bolagets verkställande direktör T.D., f.d. verkställande direktör G.G. och styrelseledamoten G.W. Den 20 december 1991 skickades en kallelse till polisförhör till P.L. I kallelsen angavs att han skulle komma att delges misstanke om brott såsom f.d. styrelseledamot i ICS AB. Den 29 januari 1992 hölls polisförhör med P.L. varvid han delgavs misstanke om grovt bedrägeri, grovt bokföringsbrott och grovt svindleri.

Den 16 juni 1995 väckte åklagaren åtal mot T.D., G.G., G.W. och P.L. för grovt bokföringsbrott och grovt svindleri samt mot G.G. och P.L. dessutom för grovt bedrägeri. I dom den 3 december 1998 ogillade Stockholms tingsrätt åtalet mot samtliga tilltalade. Tingsrättens dom överklagades inte.

Stockholms tingsrätt

P.L. väckte vid Stockholms tingsrätt talan mot staten genom Justitiekanslern och yrkade förpliktande för staten att till honom utge i första hand 23 115 009 kr, i andra hand dels 12 440 449 kr, dels livränta med vissa belopp för åren 2002-2007. Han yrkade dessutom att tingsrätten

skulle fastställa att staten var skyldig att utge på visst sätt beräknad livränta till honom från den 1 januari 2008, då han uppnått pensionsåldern, under resten av hans livstid.

Staten bestred P.L:s yrkanden.

Tingsrätten (chefsrådmannen Magnus Åkerdahl, rådmannen Lars Borg, referent, och tingsfiskalen Sara Törnqvist) anförde i dom den 8 mars 2002 bl.a. följande.

Grunder

P.L.

Åklagarmyndigheten i Stockholm har genom fel och försummelse vid myndighetsutövning vållat honom skada, vilket enligt 3 kap. 2 § skadeståndslagen medför skyldighet för staten att ersätta ren förmögenhetsskada i form av inkomstförluster. Åklagarmyndighetens fel och försummelse har bestått i

- a) att åklagarmyndigheten utan att tillräckliga skäl förelegat delgett honom misstanke om brott,
- b) att åklagarmyndigheten utan att tillräckliga skäl förelegat väckt åtal mot honom,
- c) att åklagarmyndigheten, sedan kompletterande utredning inkommit i augusti 1996, har underlåtit att nedlägga åtalet trots att det måste ha stått klart att uppgifterna i utredningen var av den arten att det inte fanns grund för åtalet, och
- d) att åklagarmyndigheten har underlåtit att medverka till att anklagelserna mot honom blev prövade inom skälig tid. Underlåtenheten i detta avseende strider mot artikel 6:1 i Europeiska konventionen den 4 november 1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) och är därigenom även att betrakta som fel eller försummelse vid myndighetsutövning.

Som grund för yrkandet om ideellt skadestånd åberopas följande.

Den underlåtenhet som kan tillskrivas antingen den handläggande åklagaren eller den på åklagarmyndigheten som ansvarade för att mål handlades enligt gällande regler måste anses utgöra tjänstefel. Brotten är av sådan karaktär att ideellt skadestånd skall utgå enligt de grunder som anges i 1 kap. 3 § skadeståndslagen. Dessutom strider åklagarens underlåtenhet att verka för att han skulle få sin sak prövad inom skäligen tid mot Europakonventionen och utgör således konventionsbrott. Enligt artikel 41 i konventionen kan konventionsbrott föranleda skadeståndsskyldighet för den konventionsbrytande staten. Enligt Europadomstolens praxis utbetalas skadestånd även för lidande m.m., dvs. ett ideellt skadestånd. Då Europakonventionen utgör svensk lag föreligger laglig grund för svensk domstol att utdöma ideellt skadestånd för konventionsbrott med konventionen som direkt grund.

Staten

Det bestrids att åklagarmyndigheten har gjort sig skyldig till fel eller försummelse genom att delge P.L. misstanke om brott, väcka åtal mot honom respektive att underlåta att lägga ner åtalet. Det har i vart fall inte rört sig om sådana grava felbedömningar att ett skadeståndsansvar uppkommit för staten. Beträffande påståendet om långsam handläggning bestrids att åklagarmyndigheten gjort sig skyldig till skadeståndsgrundande dröjsmål.

Om tingsrätten skulle komma fram till att staten bär ett skadeståndsansvar i något avseende bestrids att det föreligger ett adekvat orsakssamband mellan den skadeståndsgrundande handlingen och den skada som har drabbat P.L.

Om adekvat kausalitet föreligger bestrids att ersättning skall utges under hela den period som P.L. begär. Utgångspunkten för beräkningen av skadan bör vara när den skadegörande handlingen företogs men det måste också finnas ett slutdatum när sambandet mellan den skadegörande handlingen och skadan upphör. Detta samband upphör när den friande domen vunnit laga kraft.

Vidare har P.L. inte gjort vad han kunnat för att begränsa sin skada.

När det gäller yrkandet om ideellt skadestånd bestrids att någon tjänsteman vid åklagarmyndigheten gjort sig skyldig till tjänstefel. Om tingsrätten skulle finna att någon gjort

sig skyldig till tjänstefel bestrids att tjänstefelet är sådant att det föreligger rätt till ideellt skadestånd. Beträffande möjligheten att få skadestånd direkt grundat på Europakonventionen kan sådana anspråk endast utdömas av Europadomstolen, vilket framgår av artikel 41 i konventionen. Visserligen är konventionen numera svensk lag men detta medför inte att en skadelidande av svensk domstol kan få ersättning i vidare mån än som följer av skadeståndslagen.

Sakframställningar

P.L.

ICS-koncernen

Brottsmisstanken mot P.L.

Handläggningstiden

Konkursförvaltaren gjorde sin anmälan till åklagaren den 3 april 1989. Beslut att inleda förundersökning mot vissa styrelseledamöter fattades den 13 februari 1990. Förundersökningen borde ha inletts tidigare. Det framgår inte någonstans när beslut fattades att inleda förundersökning mot P.L. En mängd handlingar togs i beslag under åren 1990 och 1991. Under åren 1990 och 1991 hölls 13 förhör med i första hand revisorer och kreditgivare. Första halvåret 1992 hölls förhör med de då fem misstänkta personerna. Under andra halvåret 1992 hölls två förhör och den 8 januari 1993 hölls förhör med G.G. Förundersökningen avslutades i princip med detta förhör. Av åklagarmyndighetens diarieblad framgår att det finns 15 inkomna och avgivna skrifter såsom förordnanden av offentliga försvarare m.m. Det finns dock mycket lite antecknat om vad åklagaren har gjort. Förundersökningen färdigställdes den 29 mars 1993. Om tiden därefter har kammaråklagaren T.S. i en skrivelse till Riksåklagaren den 5 augusti 1995 uppgett följande.

Vad gäller tiden efter att delgivning av protokollet skett, fram till datum för åtal har, förutom tiden som åtgått för färdigställande av åtalet, inget aktivt arbete skett med målet...

I ett yttrande till Riksåklagaren den 3 juni 1999 har T.S. anfört följande.

Arbetet med åtalet kunde dock inte (på grund av förundersökningsledarens tjänstledighet) påbörjas före våren 1995.

Det utfördes således inte något arbete med ärendet under två år. Den tjänstledighet som omnämndes bestod i att kammaråklagaren A.v.S. var tjänstledig från den 1 januari 1993 till den 1 januari 1997 för att tjänstgöra hos Riksåklagaren. Hon har härom i ett yttrande till Riksåklagaren uppgett följande.

Någon gång 1995 kontaktades jag av Åklagarmyndigheten i Stockholm och ombads att väcka åtal i ärendet då jag ansågs mest lämpad till detta eftersom jag lett förundersökningen.

Åtal väcktes den 16 juni 1995. Härefter återgick A.v.S. till Riksåklagaren. Den vidare hanteringen blev att huvudförhandling sattes ut av tingsrätten till i slutet av mars 1996. Den inställdes på P.L:s begäran eftersom han då hade ett uppdrag i Uzbekistan vilket han meddelade så fort han fick kallelsen. Uppdraget varade under sex månader och han meddelade tingsrätten att han skulle vara tillbaka i Sverige i juni 1996. Ny tid för huvudförhandling bestämdes till augusti 1996. Denna förhandling ställdes in på åklagarens begäran sedan den tyska förundersökningen getts in. (Åtalet mot P.L. gällde bl.a. redovisningen av ICS:s fordran på det tyska företaget ICS GmbH. Red:s anm.) På åklagarens begäran genomförde polisekonomen G.S. en kompletterande utredning. Hon avgav den 7 mars 1997 ett utlåtande av synnerligen blygsamt omfång. G.S. hade tittat på två transaktioner och hennes slutsats var att det inte fanns något i hennes granskning som talade för att revisorernas bedömning i fråga om förändringar på tyska ICS avräkningskonto inte var riktig eller att affärerna aldrig inträffat. Det är dock svårt att se vad denna utredning hade med den uppskjutna huvudförhandlingen att göra eftersom den utredning som föranledde att huvudförhandlingen ställdes in berörde tidpunkten för när tyska ICS hamnade på obestånd. Den frågan utredde inte G.S.

A.v.S. har i yttrande till Riksåklagaren om handläggningen under åren 1997 och 1998 uppgett följande.

Den 1 januari 1997 återkom jag till Åklagarmyndigheten i Stockholm från tjänstgöringen hos Riksåklagaren. Ärendet låg då alltjämt på min tjänst. Någon komplettering av ärendet hade inte skett...

Vid min återkomst till Åklagarmyndigheten i januari 1997 återfick jag ansvaret för ärendet. Dock hade jag av ovan angivna skäl inte möjligheter att ägna någon tid åt detsamma under hösten 1997 och våren 1998. Inte heller hade Åklagarmyndigheten resurser att tillsätta någon annan åklagare att handlägga målet under denna tid. Härigenom kom den tidigare nämnda åtalsjusteringen inte till stånd förrän i oktober 1998.

Den 15 oktober 1997 hade A.v.S. uppgett till tingsrätten att åtalet skulle komma att justeras. Av tingsrättens dagboksblad framgår att tingsrätten den 22 januari 1998 skickade en skrivelse till åklagaren med förfrågan om målet. Därefter hände inget förrän den 15 maj 1998 då A.v.S. ringde och meddelade att hon arbetat med ett annat mål under de senaste månaderna och att hon skulle gå igenom aktuellt mål någon gång i augusti samma år. Det framgår vidare av dagboksbladet att advokaten O.N. den 21 september 1998 ringde till tingsrätten och efterlyste de utlovade justeringarna av åtalen. Tingsrätten kontaktade åklagaren som lovade att inkomma med justeringarna måndagen den 28 september 1998. Den 30 september ringde O.N. igen till tingsrätten och efterlyste besked. Justering av åtalet kom in till tingsrätten den 5 oktober 1998. Huvudförhandlingen påbörjades den 5 november 1998 och pågick under fem dagar. Domen den 3 december 1998 överklagades som nämnts inte.

Med ledning av vad som således kommit fram har P.L. försökt att bedöma hur mycket arbete åklagaren lade ner på målet mellan den 1 januari 1993 och hösten 1998, dvs. från att A.v.S. blev tjänstledig till dess att åtalet justerades. A.v.S. ägnade sig våren 1995 på deltid åt att väcka åtal, uppskattningsvis under två månader. T.S. ägnade tid åt målet inför den huvudförhandling som ställdes in i augusti 1996. Uppskattningsvis uppgick det aktiva arbetet från åklagarens sida med ärendet under dessa sex år till högt räknat tre månader. Det arbete G.S. lade ner måste ha varit av begränsad omfattning, högst två veckor.

Att genomföra en förundersökning av den omfattning som var aktuell, väcka åtal och få en dom skall rimligtvis inte ta mer än tre år från det att konkursförvaltarens anmälan kom in. Detta gäller särskilt med hänsyn till att det var ett uppseendeväckande mål. Redan därav följer att tiden löpte ut ungefär samtidigt som han meddelades misstanke om brott. Allt därutöver, dvs. sju år, är rent tidsmässigt "överskottstid". Detta är grunden för beräkningen för skadans storlek när det gäller tidsaspekten.

Skadan

Efter konkursen i ICS fick han ett konsultarbete på ett fastighetsbolag som gick i konkurs år 1991. Strax efter blev han aktuell för en anställning som administrativ direktör och finanschef vid Svensk Kärnbränslehantering AB (SKB). Han var i högsta grad aktuell för det arbetet. Han hade varit på intervju med VD:n några dagar före förhöret då han delgavs misstanke om brott. Efter förhöret insåg han att åklagaren menade allvar. Han meddelade H.S., som i egenskap av "head-hunter" var ansvarig för rekryteringen att han delgivits misstanke för ekonomisk brottslighet. De var överens om att en anställning var omöjlig under dessa förhållanden. Efter detta fick han inget arbete vilket berodde på att han var misstänkt för grov ekonomisk brottslighet. Det är uteslutet att underlåta att berätta om brottsmisstankar av detta slag när man söker anställningar på den nivå som var aktuell för honom. Han anmälde sig som arbetssökande på arbetsförmedlingen och sökte mängder av lågkvalificerade arbeten men det är svårt för en högkvalificerad person att få mindre kvalificerade anställningar inom samma område. Ett klart samband föreligger således mellan brottsmisstanken och det förhållandet att han inte fick något arbete.

Tidvis har han levt på socialbidrag och kontant arbetsmarknadsstöd (KAS). Han har från 1992 fått ekonomisk hjälp av sin mor och andra släktingar. Det enda arbete han haft sedan han delgetts brottsmisstanken var konsultarbetet i Uzbekistan som varade under sex månader år 1996. Det kan inte heller åligga en person i hans situation att ta vilka arbeten som helst för att minska sin skada.

Utgångspunkten för beräkningen av förlorad arbetsinkomst är att han skulle ha fått anställningen på SKB eller en liknande anställning, om han inte delgivits misstanke om brott. En realistisk startlön var 60 000 kr och det var också den lön han hade tänkt begära. Han har beräknat löneökningstakten till i genomsnitt nio procent per år under åren 1992-2001. Det är en räknemodell som genomsnittligt skulle motsvara hans löneökningstakt, framför allt på grund av löneökningar som skulle ha skett genom att han fortsatt sin karriär och bytt arbete vilket skulle ha kommit att ske ett par gånger. Vid arbetsbyten sker som regel en betydande löneökning. Siffran nio procent bygger på beräkningar gjorda på hans tidigare löneutveckling. Ju längre fram i tiden man kommer och ju äldre en person blir desto osäkrare blir det att beräkna löneökningstakten. Därför har han för åren 2002-2007 uppskattat löneökningstakten till årligen fem procent.

Han var då brottsmisstanken framfördes 49 år gammal och 56 år vid tingsrättens frikännande dom. Det förhållandet att han varit borta från arbetsmarknaden i sju år på grund av brottsmisstanken och åldern 56 år har medfört att han inte heller efter den frikännande domen haft några möjligheter att få ett arbete. Förutom åldern och luckan i sitt CV på sju år, som kan

vara svårförklarlig, hade han tappat kompetens. Han hade inte haft några möjligheter förkovra sig. För många internationella expertuppdrag, t.ex. inom FN, gäller dessutom en generell åldersgräns på 55 år.

De arbeten som skulle ha varit aktuella för honom skulle åtminstone vid pensioneringen ha medfört en pensionsnivå motsvarande 75 procent av slutlönen. Utfyllnaden kunde ha bestått av såväl kollektiva försäkringar som ITP och privata pensionsförsäkringar som han skulle ha haft som löneförmån. Tjänstebil är en självklar löneförmån för den typ av tjänster som det här är fråga om. Bilförmånen har han schablonmässigt värderat till 3 000 kr per månad.

- - -

Staten

- - -

Efter egen ansökan försattes ICS AB i konkurs den 14 juni 1988. Till konkursförvaltare utsågs advokaten R.Å. Denne anmälde den 3 april 1989 till åklagarmyndigheten i Stockholm att det fanns anledning att misstänka ställföreträdare för bolaget för grov ekonomisk brottslighet.

- - -

Till konkursförvaltarens anmälan var fogad en icke komplett bouppteckning och en förvaltarberättelse. Vad som saknades var vissa bilagor. Förvaltarberättelsen omfattade 42 sidor och hade 30 bilagor. Sammanlagt omfattade den inklusive bilagor 213 sidor. Enligt konkursbouppteckningen var bristen i boet 393 miljoner kr. Den fullständiga bouppteckningen kom in till åklagarmyndigheten den 13 november 1989. Kammaråklagaren B.R. beslutade den 13 februari 1990 att inleda förundersökning mot G.W., T.D. och G.G. Brottsmisstankarna avsåg förskingring, trolöshet mot huvudman, svindleri, grovt bedrägeri och oredlighet mot borgenärer. Brottsutredningen avsåg till en början om det förekommit något brott avseende hanteringen av datorer. Detta ledde inte till något åtal.

- - -

Beträffande utredningen kan sägas att en betydande mängd handlingar tagits i beslag. Beslag gjordes vid fyra tillfällen. Beslagen var omfattande. Bland annat togs 13 pärmar med redovisningsmaterial i beslag hos en revisor. I huvudsak var det räkenskapshandlingar som togs i beslag. Eftersom det var fråga om tvångsmedel begärde åklagaren åtalsförlängning, vilket beviljades av tingsrätten, vid 22 tillfällen under perioden 18 januari 1991-9 mars 1995. Utöver förhören med sex misstänkta hördes ytterligare 15 personer. Dessa förhör hölls under perioden 18 december 1990-8 januari 1993. En av de misstänkta var bosatt i Schweiz och förhöret med honom hölls där. Av 23 kap. 18 § RB framgår att när förundersökningen kommit så långt att någon skäligen kan misstänkas för brott skall denne underrättas om misstanken. Åklagaren gjorde bedömningen att bevisstyrkan kommit upp till den nivå när det gällde P.L. omkring årsskiftet 1991/92. Därför delgavs han brottsmisstanke den 29 januari 1992. Sedan hölls förhör med P.L. och förhören med honom upptar 57 sidor i förundersökningsprotokollet. Utgångspunkten vid bedömningen av om dröjsmål förekommit bör vara när en viss person delges brottsmisstanke.

Förundersökningsprotokollet var färdigställt den 29 mars 1993. Det var ett digert protokoll som omfattade åtta delar, totalt 1 896 sidor. Man måste ha i åtanke att förundersökningsprotokollet endast innehöll de handlingar som hade betydelse beträffande de personer som alltjämt var misstänkta. Åklagaren hade alltså rensat ut en mängd material. Det var således ett komplicerat mål. Något dröjsmål förekom inte innan förundersökningsprotokollet blev fastställt.

När förundersökningen var klar skickades förundersökningsprotokollet i enlighet med bestämmelsen i 23 kap. 18 § RB till de misstänkta och deras försvarare för delgivning. De misstänkta och deras försvarare begärde i flera fall förlängd tid för att komma in med eventuella erinringar. G.G:s försvarare begärde tid till den 10 juni 1993. Några erinringar från denne kom inte in. T.D:s försvarare meddelade den 4 augusti 1993 att han inte hade några erinringar. Samma besked lämnade J.B:s försvarare den 6 augusti 1993. G.W:s försvarare begärde anstånd till den 30 september 1993 men inte heller han hade några erinringar. L.B:s försvarare hade anstånd till den 30 september 1993. Det är oklart om han hörde av sig till åklagarmyndigheten och begärde ytterligare anstånd men den 14 juni 1994 kom en skrivelse från denne. Först då stod det klart för åklagaren vilka erinringar de misstänkta hade mot förundersökningen. Innan så var fallet kunde de misstänkta och försvararna begära att förundersökningen kompletterades. Dessförinnan fick åtal inte väckas. Målet var av den arten att det inte varit möjligt att väcka ett separat åtal mot P.L. eller någon annan av de misstänkta.

Av 20 kap. 6 § RB framgår att en åklagare är skyldig att väcka åtal som hör under allmänt åtal om åklagaren på objektiva grunder kan förvänta sig en fällande dom. Den 16 juni 1995 väckte A.v.S. åtal mot G.G., P.L., G.W. och T.D. för grovt bokföringsbrott och grovt svindleri. G.G.

och P.L. åtalades också för grovt bedrägeri. Det gick alltså ett år från att yttrande inkommit från samtliga misstänkta till dess att åtal väcktes. Anledningen till detta var att A.v.S. var tjänstledig och att det inte fanns någon annan åklagare som kunde läsa in målet. Om någon annan åklagare tagit över målet, skulle den åklagaren ha haft en omfattande utredning att gå igenom och det är inte särskilt troligt att handläggningen skulle ha gått särskilt mycket fortare. Stämning utfärdades av tingsrätten under juni 1995 utan att någon komplettering infordrades från åklagaren. Tingsrätten fann tydligen inte stämningsansökningen vara bristfällig. De tilltalade begärde och beviljades vid flera tillfällen anstånd med att inkomma med svaromål men den 16 november 1995 hade svaromål inkommit från samtliga tilltalade.

Enligt 45 kap. 14 § RB skall rätten så snart det kan ske bestämma tid för huvudförhandling. När väl stämning är utfärdad ligger huvudansvaret för att målet slutförs på tingsrätten. I målet fanns fyra tilltalade med varsin försvarare. Huvudförhandlingen beräknades pågå under fem förhandlingsdagar. Det säger sig självt att ett så omfattande mål inte kan sättas ut med kort varsel. Den 11 januari 1996 kallade tingsrätten till huvudförhandling som skulle börja den 18 mars 1996.

I slutet av januari 1996 begärde G.G. överprövning av åtalsbeslutet. I beslut den 22 februari 1996 uttalade överåklagaren U.H. följande.

Med hänsyn till att åtalet kommer att bedömas av domstol finner jag i enlighet med den ordning som normalt tillämpas inte skäl att ta upp Er begäran till prövning. Er framställning föranleder således inte någon åtgärd från min sida.

Riksåklagaren fann inte skäl att ändra U.H:s beslut.

Den 12 februari 1996 inkom P.L. med en skrivelse till tingsrätten med besked om att han inte kunde delta i huvudförhandlingen. Den 23 februari 1996 kallade tingsrätten till huvudförhandling som skulle påbörjas den 20 augusti 1996. Det förhållandet att någon huvudförhandling inte kom till stånd i februari 1996 kan inte läggas staten till last. I juli 1996 begärde G.W:s försvarare att åtalet skulle avvisas eftersom målet dragit ut på tiden. Något beslut i den delen fattades inte då. Fem dagar innan huvudförhandlingen skulle påbörjas kom det in skrivelse från G.W:s försvarare varvid ny bevisning åberopades. Det var handlingar som härrörde från en förundersökning som åklagarmyndigheten i Düsseldorf genomfört. Åklagaren ansåg att det förelåg hinder för huvudförhandlingen som ställdes in. Förundersökningen återupptogs och polisekonomen G.S. gjorde viss utredning. Den 16 november 1996 tog tingsrätten kontakt med åklagaren som uppgav att åtalet skulle komma att justeras. G.S. redovisade sitt uppdrag till åklagaren den 11 mars 1997. I april 1997 påminde tingsrätten

åklagaren om att det var dags att sätta ut målet men A.v.S. som återupptagit handläggningen av målet var under 1997 sysselsatt med andra arbetsuppgifter. Av tingsrättens dagboksblad framgår att tingsrätten på nytt påminde A.v.S. att en justering av stämningsansökan inte hade kommit in. Tingsrätten bestämde vidare att sätta ut målet till huvudförhandling i februari 1998 vilket åklagaren accepterade. Den 27 oktober 1997 preliminärbokade tingsrätten tid för huvudförhandlingen med början den 29 januari 1998 men G.G:s försvarare meddelade att han då var förhindrad. I januari 1998 skrev tingsrätten till åklagaren och begärde besked om när målet kunde sättas ut till huvudförhandling. Påminnelser sändes ut. Den 9 juli 1998 kom tingsrätten överens med åklagaren om att målet skulle sättas ut till huvudförhandling i november samma år. Den 28 augusti 1998 meddelade tingsrätten beslut i avvsningsfrågan. Den 4 oktober 1998 justerade åklagaren gärningsbeskrivningen. Huvudförhandlingen pågick under fem dagar. Under huvudförhandlingen hördes sju vittnen och en stor mängd skriftliga handlingar återopades. Tingsrätten meddelade dom den 3 december 1998.

- - -

Ärendet gällande skadestånd började som ett skaderegleringsärende hos JK och yttrande inhämtades från Riksåklagaren, som är tillsynsmyndighet över åklagarmyndigheterna. Riksåklagaren anförde följande.

Enligt min mening fanns det goda skäl för att delge P.L. misstanke om brott och den fortsatta förundersökningen ledde till att det fanns tillräckliga skäl för åtal. De nya omständigheter som tillkom 1996 motiverade enligt min mening inte att det väckta åtalet skulle läggas ned. Någon rättslig grund för att nedlägga åtal vars handläggning i domstol har dragit ut på tiden finns inte, däremot kan detta vara en strafflindringsgrund.

Sammanfattningsvis menar staten att det fanns godtagbara skäl till att rättegången dragit ut på tiden. Visserligen förekom det under 1997 dröjsmål som nog staten får bära ansvaret för men detta förhållande kan i sig inte medföra att en kränkning enligt artikel 6 i Europakonventionen skett.

Om tingsrätten skulle komma fram till att det var fel att delge P.L. misstanke om brott, åtala honom, underlåta att lägga ned åtalet eller om det skulle förekomma skadeståndsgrundande dröjsmål anser staten att det inte föreligger ett samband mellan den skada P.L. anser sig ha drabbats av och handlingarna. Om tingsrätten skulle finna att det föreligger skadeståndsgrundande dröjsmål skall skadestånd i vart fall inte utgå från 1992.

Enligt statens mening finns andra förhållanden än att P.L. misstänktes för brott som har påverkat möjligheterna att få en anställning. P.L. är civilekonom. Han var finanschef eller ekonomichef i ICS som försattes i konkurs 1988. Därefter anställdes han i ett fastighetsbolag som försattes i konkurs 1991. Vid den tiden inträffade en kris på finansmarknaden och en stor mängd personer blev arbetslösa inom finanssektorn. Det var svårt för ekonomer att få en anställning under den här perioden och detta har varit huvudorsaken till att P.L. inte kunde få någon anställning.

Beträffande en förundersökning råder sekretess. Av 9 kap. 17 § sekretesslagen framgår att en sådan sekretess gäller till förmån för den enskilde. Den sekretessen finns av den anledningen att misstanke kan komma att rikta sig mot en person som senare kan komma att visa sig vara oskyldig. Det var P.L. som själv ansåg sig böra nämna för presumtiva arbetsgivare att han var föremål för brottsmisstanke och staten kan inte bära ansvaret för att han känt sig moraliskt förpliktigad att berätta om brottsmisstanken. Sekretessen upphörde först när åtal väcktes 1995 och det var först då som det blev offentligt att P.L. var misstänkt för brott. Då var han arbetslös sedan flera år tillbaka.

De handlingar som P.L. åberopat utvisar att han varit anmäld som arbetssökande hos Arbetsförmedlingen. Detta ifrågasätts inte men när det gäller den typ av anställningar som P.L. skulle kunna tänkas söka är det långt ifrån alla som anmäls till arbetsförmedlingen. Om P.L. varit aktiv på något annat sätt för att skaffa sig arbete har inte framkommit. P.L. har varit verksam utomlands tidigare, bl.a. i Oslo och London. Huruvida han använt möjligheten att söka tjänster utomlands har inte framkommit.

Om P.L. skall ha rätt till skadestånd för inkomstförlust skall skadeståndet utgå i form av livränta och inte som ett engångsbelopp. Den inkomst som P.L. faktiskt uppbär varje år skall avräknas från livränta. Utgångspunkten vid beräkningen av livräntans storlek bör vara en månadslön om 35 000 kr, vilket var den månadslön han hade år 1991. Hans lön bör kunna räknas upp med fem procent per år, inte mer.

- - -

Bevisning

P.L. har hörts under sanningsförsäkran. På hans begäran har vittnesförhör hållits med H.S., J.W. (telefonförhör), bankdirektör i Föreningssparbanken, S.G.C., advokat och tidigare styrelseledamot i flera bolag, och N.L., ombudsman hos Civilekonomerna.

På statens begäran har vittnesförhör hållits med A.v.S. och G.Å., biträdande enhetschef vid Arbetsmarknadsstyrelsen.

P.L. har som skriftlig bevisning åberopat ett intyg angående löneutveckling utfärdat den 25 april 2001 av N.L. och JUSEK:s lönestatistik 2000.

Domskäl

Tingsrätten prövar först om fel och försummelse i skadeståndslagens mening förekommit genom att åklagarmyndigheten delgav P.L. misstanke om brott, väckte åtal mot P.L. och senare underlät att lägga ned åtalet.

Enligt 3 kap. 2 § skadeståndslagen föreligger ett skadeståndsansvar för staten om skada vållats genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning i verksamhet för vars fullgörande staten svarar. För skadeståndsansvar enligt denna bestämmelse räcker det inte när det gäller rätts- och bevisfrågor, som det är fråga om här, att bedömningen kan ifrågasättas. Endast uppenbart oriktiga bedömningar kan betraktas som fel och försummelse (culpösa) i den mening som avses i bestämmelsen, jfr NJA 1994 s. 654.

Ansvarig åklagare för de bedömningar som nu är föremål för prövning var i huvudsak A.v.S. Genom vittnesförhöret med henne har det framkommit att utredningen var omfattande och komplicerad och att det, enligt hennes uppfattning, var många invecklade förhållanden att sätta sig in i. A.v.S. har uppgett att utredningen till att börja med var inriktad på frågan om bedrägerier hade förekommit avseende hanteringen av datorer men att hon, efter att ha tagit över utredningen från en annan åklagare, ansåg det svårt att styrka sådana bedrägerier varför hon inriktade sig på bokföringsbrott och därmed sammanhängande brott.

Enligt A.v.S:s uppfattning var bokföringsbrottet, som hon bedömde som grovt, uppenbart när hon väckte åtal. Frågan var vilka personer som kunde ställas till svars. A.v.S. har också uppgett att det från början fanns elva misstänkta men att hon efter att ha gjort noggranna överväganden åtalade enbart fyra av dessa, däribland P.L. - - -

Tingsrätten finner genom vad A.v.S. uppgett att det rörde sig om en komplicerad utredning med flera svårbedömda förhållanden. Av tingsrättens domskäl framgår att åtalet ogillats på den

grunden att tingsrätten inte fann det visat, och när det gäller bokföringsbrottet inte tillräckligt bevisat, att brott förelåg. A.v.S. har uppgett att ett vittne lämnade uppgifter under huvudförhandlingen som stred mot vad vittnet uppgett under förundersökningen.

Sammanfattningsvis finner inte tingsrätten visat att åklagaren gjort sådana oriktiga bedömningar under förundersökningen, vid åtals väckande eller sedan åtal var väckt mot P.L. som kan betraktas som culpösa. Något skadeståndsansvar för staten på den grunden föreligger därför inte.

Tingsrätten övergår till att pröva om åklagarmyndigheten underlåtit till att medverka till att anklagelserna mot P.L. blev prövade inom skälig tid.

Enligt artikel 6 i Europakonventionen är den mot vilken en anklagelse riktas berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid. En överträdelse av artikel 6 i nu aktuellt avseende får förutom att vara ett konventionsbrott också anses utgöra fel eller försummelse vid myndighetsutövning enligt 3 kap. 2 § skadeståndslagen.

När det gäller frågan om vid vilken tidpunkt P.L. kan sägas vara anklagad för brott har P.L. gjort gällande att avgörande tidpunkt är när han mottog kallelse till förhör varvid det i kallelsen angavs att han skulle komma att delges misstanke om brott. Detta skedde omkring den 20 december 1991. Staten har hävdats att den avgörande tidpunkten är den dag då P.L. formellt delgavs misstanke om brott, vilket skedde den 29 januari 1992. I förevarande fall saknar det betydelse vilken av tidpunkterna som bör utgöra utgångspunkten då det endast skiljer en månad mellan dem och det kan konstateras att utgångspunkten för beräkningen är någon gång omkring årsskiftet 1991/92. Slutpunkten är då tingsrättens dom vann laga kraft vilket skedde i slutet av december 1998. Således tog det ungefär sju år innan de brottsmistankar som riktades mot P.L. blev slutligt bedömda av domstol.

För bedömningen av vad som utgör skälig tid har Europadomstolen uppställt ett antal kriterier. Av betydelse är hur komplicerat målet varit, hur den tilltalade själv agerat under förfarandet och hur domstolar och myndigheter handlagt målet, se Hans Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, 1997, s. 194 ff.

Som tingsrätten tidigare konstaterat var det fråga om en omfattande och komplicerad utredning. Det var många misstänkta personer som var inblandade i utredningen och materialet var omfattande. Att rättsfrågorna och kanske framförallt bevisfrågorna var komplicerade har framkommit vid förhöret med A.v.S. En utredning av detta slag måste, enligt tingsrättens

mening, tillåtas ta längre tid än vad som annars kan betraktas som normalt vid brottsutredningar. På grund av att det var flera tilltalade i målet var det enligt vad som framkommit i målet också svårt att finna tider för huvudförhandling då alla berörda kunde delta. Att målet drog ut på tiden berodde till viss del också på P.L., som arbetade i Uzbekistan vid det först utsatta huvudförhandlingstillfället, och på andra tilltalade eller deras försvarare.

Det har inte framkommit att någon särskild tidsutdräkt förekommit innan förundersökningsprotokollet färdigställdes, vilket skedde den 29 mars 1993. Däremot finns det därefter långa perioder då inget arbete skett från åklagarsidan. A.v.S. var då tjänstledig för att arbeta hos Riksåklagaren och det tog ungefär två år och tre månader innan åtal väcktes. Detta får anses vara en lång tid, oaktat att det tog tid innan samtliga försvarare hade kommit in med yttranden över förundersökningen. Ytterligare ett förhållande från åklagarmyndighetens sida som fördröjde handläggningen var att A.v.S. under 1997 var upptagen av andra stora mål varför målet inte kunde sättas ut till huvudförhandling under 1997. Handläggningen av målet får också anses ha försenats av att åklagaren dröjde med att inkomma med utlovade justeringar av åtalet. Det har således under flera perioder förekommit passivitet från åklagarens sida som medfört att avgörandet dröjt. Detta berodde till stor del på att A.v.S. under handläggningen var tjänstledig eller hade andra mål att arbeta med. Det måste anses åligga åklagarmyndigheten att ställa personal till förfogande så att tidsutdräkten inte blir oskäligt lång. Sammanfattningsvis finner tingsrätten att anklagelserna mot P.L. inte kommit att prövas inom skälig tid och att detta i huvudsak berott på långa perioder av inaktivitet hos åklagarmyndigheten. Härigenom har en överträdelse av artikel 6 i Europakonventionen skett.

Nästa fråga tingsrätten har att ta ställning till är om P.L. lidit någon ersättningsgill skada på grund av den långa handläggningstiden.

P.L. har förutom bestämmelserna i skadeståndslagen åberopat Europakonventionen. Fråga är om en person vars rättigheter kränkts med enbart konventionen som grund kan erhålla gottgörelse av svensk domstol eller om skadestånd kan utdömas endast om det finns grund för det enligt skadeståndslagen.

P.L. har gjort gällande att skadestånd kan utdömas av svensk domstol med enbart konventionen som grund medan statens inställning är att sådana möjligheter inte föreligger.

Europakonventionen gäller sedan den 1 januari 1995 som lag i Sverige enligt lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Härtill kommer att konventionen utgör en integrerad del av EG-rätten.

I artikel 41 i konventionen anges följande.

Om domstolen finner att ett brott mot konventionen eller protokollen till denna ägt rum och om den berörda höga fördragsslutande partens nationella rätt endast till en del medger att gottgörelse skall lämnas, skall domstolen, om så anses nödvändigt, tillerkänna den förfördelade parten skälig gottgörelse.

Domstolen i artikeln syftar på Europadomstolen. Detta förhållande talar för statens uppfattning att svensk domstol inte, utan lagändring, kan tillerkänna ersättning för kränkning av konventionen, om inte skadeståndslagen medger skadestånd. För motsatt uppfattning talar de allmänna konventionsrättsliga principerna om att de fri- och rättigheter som garanteras i konventionen skall ges ett effektivt skydd på nationell nivå, jfr artikel 13 om rätt till ett effektivt rättsmedel. I den utsträckning som skadeståndslagen inte medger rätt till skadestånd skulle, om svensk domstol inte direkt kan tillämpa konventionen, den drabbade vara tvungen att vända sig till Europadomstolen, vilket knappast kan stå i överensstämmelse med åtagandet att ge de rättigheter som anges i konventionen ett effektivt skydd. Europadomstolen har i rättsfallet T.P. och K.M. mot Storbritannien slagit fast en princip som innebär att inhemskt skadestånd skall kunna utgå som del av gottgörelsen för kränkningar av konventionsrättigheter (dom den 10 maj 2001, mål nr 28945/95, para 107). Enligt tingsrättens uppfattning talar övervägande skäl för att Europakonventionen inklusive de principer som Europadomstolen fastställt skall tillämpas direkt av svensk domstol, jfr Clarence Crafoord, Europarättslig tidskrift nr 4 2001, s. 519 ff. Tingsrätten anser således att frågan om P.L. skall ha rätt till ersättning för konventionsbrottet skall i första hand prövas med tillämpning av Europakonventionen.

För att skadestånd skall utgå måste P.L. ha lidit en skada till följd av tidsutdräkten. Skadestånd kan utgå för både ekonomisk och ideell (non-pecuniary) skada.

För att skadestånd skall kunna utgå krävs att det föreligger ett orsakssamband mellan den skadegörande handlingen och den påstådda skadan. Detta gäller såväl om skadestånd skall utgå med enbart Europakonventionen som grund eller om skadestånd skall utgå enligt skadeståndslagen. Det måste alltså finnas ett samband mellan att P.L. inte fått sin anklagelse prövad inom skälig tid och den av honom påstådda skadan.

P.L. har gjort gällande att han åsamkats hela den av honom påstådda ekonomiska skadan även för det fall att tingsrätten skulle finna att skadeståndsansvar för staten föreligger enbart på den

grunden att han inte fått anklagelserna mot sig prövade inom skälig tid. Staten har bestritt att det finns ett sådant samband.

Det är ostridigt i målet att P.L. då han fick reda på att han var misstänkt för brott var arbetslös men att det pågick ett rekryteringsförfarande avseende en anställning hos SKB. Det är vidare ostridigt att P.L., som berättade om brottsmisstanken, inte fick den sökta anställningen hos SKB och att han därefter, förutom under sex månader 1996, varit utan arbete eller haft mycket kortvariga uppdrag med låga inkomster. P.L. har uppgett att han uppskattar att han de närmaste åren endast kommer att kunna tjäna cirka 50 000 kr per år. Av P.L:s egna uppgifter och av vittnesförhören med H.S., S.G.C. och J.W. har framkommit att det inte är realistiskt att den arbetsökande i ett rekryteringsförfarande avseende sådana anställningar som P.L. var aktuell för förtiger misstankar om ekonomisk brottslighet. Det har vidare genom förhören framkommit att det under sådana förhållanden är mycket svårt att få anställning på den nivå inom ett företag som var aktuell för P.L. Vittnenas uppgifter stöder påståendet att det är brottsmisstankarna som medfört att P.L. hade svårt att få någon anställning och inte, som staten påstått, de svårigheter som fanns under första delen av 1990-talet för ekonomer på grund av den allmänna ekonomiska nedgången.

Frågan om P.L. lidit skada på grund av att anklagelserna mot honom inte prövades inom skälig tid måste prövas med hänsyn till det förhållande som rådde när den skadegörande handlingen begås, dvs. när tidsgränsen för vad som kan anses vara skälig tid överskridits. Det går inte att fastställa exakt när det inte längre förelåg skälig tid för att anklagelserna mot P.L. prövats, men med hänsyn till arten och omfattningen av den brottsutredning som det var fråga om måste en förhållandevis lång tid från det att en person anklagas för brott till dess att anklagelsen slutligen prövas accepteras. Såväl P.L. som H.S. och J.W. har uppgett att ett uppehåll i en persons karriär redan efter något år gör det svårt att senare få sådana anställningar som P.L. varit aktuell för. De svårigheter som P.L. drabbats av torde därför inte bero på att handläggningen blev oskäligt lång utan på att han över huvud taget blivit föremål för misstanke om brott.

Tingsrätten finner på grund av det anförda inte visat att P.L. lidit någon ekonomisk skada på grund av den oskäliga tidsutdräkten. P.L. har därför inte rätt till ersättning för ekonomisk skada vare sig enligt Europakonventionen eller skadeståndslagen.

Även om det inte kunnat visas att P.L. till följd av tidsutdräkten drabbats av någon direkt ekonomisk skada, måste det antas att han tvingats leva i långvarig osäkerhet om vad som skulle hända med honom och därigenom i viss utsträckning berövats möjligheterna att planera sitt liv, jfr Europadomstolens resonemang om loss of opportunities i Bönisch mot Österrike, dom den 2 juni 1986, serie A 103, para 11. Kränkningen av artikel 6 i Europakonventionen har därför drabbat P.L. på ett sådant sätt att han har rätt till ersättning för ideell skada (non-pecuniary

damage) enligt konventionen. En ersättning om 100 000 kr framstår som skälig. Någon ersättning med stöd av 1 kap. 3 § skadeståndslagen kan inte utgå i detta fall. Av detta följer att någon vidare ersättning än den som skall utgå enligt Europakonventionen inte kan lämnas.

Domslut

Staten skall till P.L. betala 100 000 kr jämte ränta.

Svea hovrätt

Båda parter överklagade i Svea hovrätt.

P.L. yrkade bifall till sin talan vid tingsrätten med viss justering av yrkade belopp.

Staten yrkade att P.L:s talan helt skulle lämnas utan bifall eller i andra hand att skadeståndsbeloppet skulle sättas ner.

Parterna bestred varandras ändringsyrkanden.

Hovrätten (hovrättsråden Gudmund Toijer, Arne Kardell, Roland Halvorsen, referent, och Liselotte Rågmark) anförde i dom den 3 december 2003.

Hovrättens domskäl

Utredningen i hovrätten

Parterna har i hovrätten fört sin talan på samma sätt som vid tingsrätten. Samma skriftliga bevisning som vid tingsrätten har åberopats. P.L. har hörts på nytt, liksom vittnena A.v.S. och J.W. Bandupptagningen från förhören vid tingsrätten med G.Å., H.S., S.G.C. och N.L. har spelats upp. Härutöver har leg. läkaren C.D. hörts på P.L:s begäran för att styrka att hon vid

undersökning av honom har iakttagit tecken på kronisk stress och att det finns ett klart samband mellan den händelse som är grunden för hans talan i målet och hans försämrade hälsa.

Hovrättens bedömning

Ren förmögenhetsskada

P.L. har som grund för sin talan om skadestånd för ren förmögenhetsskada gjort gällande att åklagarmyndigheten har gjort sig skyldig till fel och försummelse vid myndighetsutövning genom att utan tillräckliga skäl a) delge honom misstanke om brott och b) väcka åtal mot honom samt c) underlåta att lägga ner åtalet trots att det efter kompletterande utredning inte fanns grund för åtalet. I dessa delar instämmer hovrätten i den bedömning som tingsrätten har gjort. Något fel eller någon försummelse som enligt 3 kap. 2 § skadeståndslagen skulle kunna grunda skadeståndsansvar för staten på grund av oaktsamhet har som tingsrätten funnit inte förekommit.

Prövning inom skäligen tid

Som en fjärde grund för yrkandet om skadestånd för ren förmögenhetsskada har P.L. gjort gällande att åklagarmyndigheten har underlåtit att medverka till att anklagelserna mot honom blev prövade inom skäligen tid, vilket strider mot artikel 6 första punkten i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Ett konventionsbrott av detta slag utgör enligt P.L. också ett sådant fel eller en sådan försummelse som grundar skadeståndsskyldighet för staten enligt 3 kap. 2 § skadeståndslagen.

Den fråga som hovrätten alltså har att ta ställning till när det gäller skadeståndsyrkandet på dessa grunder är om anklagelserna mot P.L. kan anses ha blivit prövade inom skäligen tid och - om så finnes inte vara fallet - vilket ansvar åklagarmyndigheten har för detta.

Tiden skall räknas från den dag när en person kan sägas vara anklagad för brott och till den dag då det föreligger en slutlig dom (se HD:s dom den 14 oktober 2003 i mål nr B 2100-02). Som tingsrätten har anfört är det emellertid inte nödvändigt att exakt ange vid vilken tidpunkt P.L. skall anses ha blivit anklagad för något brott. Det är tillräckligt att konstatera att det gick cirka

sju år från det att anklagelserna först framställdes till dess hela åtalet mot honom hade ogillats genom en lagakraftvunnen dom, i detta fall en tingsrättsdom.

Frågan om tiden har varit skälig skall prövas med ledning av Europadomstolens praxis. Den rymmer flera avgöranden där en stat anses ha brutit mot artikel 6 genom en alltför lång handläggningstid.

Även om utredningen om P.L:s och övriga misstänkta eventuella brott var omfattande och innehöll svårbedömda frågor kan den dock inte räknas till de största eller mest komplicerade i sitt slag, särskilt inte vid en jämförelse med några av de utredningar som Europadomstolen funnit ta för lång tid. Enligt hovrättens mening bör bedömningen inte grunda sig bara - eller ens främst - på längden av olika ingående perioder eller delmoment utan på en helhetsbedömning av den totala tidsåtgången. Självfallet är det förenat med stora svårigheter att bestämma vad som kan anses vara skälig handläggningstid, och det kan inte bli fråga om annat än en uppskattning. För prövningen av P.L:s talan är dock en sådan bedömning nödvändig. En uppskattad skälig tidsåtgång för ett mål av det slag som frågan gäller kan enligt hovrättens bedömning anses vara ca fyra år till dess ett avgörande bör finnas i första instans. Hovrätten beaktar då främst materialets omfattning, utredningens rättsliga och sakliga komplexitet, antalet misstänkta och de internationella inslagen.

Hovrätten instämmer därför i tingsrättens bedömning att en prövning inte har skett inom skälig tid. Att en kortare period av tidsutdräkten är hänförlig till att P.L. begärt att en utsatt huvudförhandling i målet skulle skjutas upp föranleder inte någon annan bedömning. Hovrätten finner på grund av vad som nu har anförts att staten har brutit mot artikel 6 i Europakonventionen.

Åklagarmyndighetens ansvar för tidsutdräkten

Den huvudsakliga anledningen till tidsutdräkten är, enligt vad P.L. har påstått, bristande resurser och kompetens hos åklagarmyndigheten. Redan det faktum att det tog nära tre och ett halvt år från delgivning av misstanke om brott till dess åtal väcktes och mer än två år från den inställda huvudförhandlingen i tingsrätten till dess åklagaren justerat åtalet ger enligt hovrättens mening klart belägg för att handläggningen hos åklagarmyndigheten inte har varit tillfredsställande. Det är därför åklagarmyndigheten som bär det huvudsakliga ansvaret för att anklagelserna mot P.L. inte blev prövade inom skälig tid.

Frågan om skadestånd kan utgå för kränkningen

För att avgöra om skadestånd för kränkningen av Europakonventionen över huvud taget kan utgå har hovrätten först att ta ställning till om det är möjligt att tillämpa grunderna för skadeståndslagens bestämmelse i 3 kap. 2 § eller att direkt tillämpa bestämmelser i Europakonventionen. Bara om så anses vara fallet finns det anledning att pröva om den oskäligt långa handläggningstiden i sig har medfört någon ersättningsgill skada för P.L.

Skadeståndslagen

P.L. har som grund för sin talan i den här delen dels hävdad att den eller de ansvariga på åklagarmyndigheten har gjort sig skyldiga till tjänstefel, varför skadestånd skall utgå enligt de grunder som anges i 1 kap. 3 § (numera 2 kap. 3 §) skadeståndslagen, dels åberopat artikel 6, första punkten, i Europakonventionen och hävdad att brott mot denna artikel är att betrakta som fel eller försummelse vid myndighetsutövning och därigenom i enlighet med den praxis som Europadomstolen utbildat utgör grund för skadestånd. Han har framhållit att han inte specifikt stöder sin talan på artikel 41 i konventionen - vilket tingsrätten antecknat i sin dom - utan på konventionen som sådan, däri inbegripet även t.ex. artikel 13.

Hovrätten prövar först om skadestånd kan utgå enligt skadeståndslagen. Av ordalydelsen i 2 kap. 3 § framgår att en förutsättning för tillämpning av bestämmelsen är att en allvarlig kränkning genom ett brott har skett. Bestämmelsen gäller bara brott som angriper den skadelidandes personliga integritet (se t.ex. Bengtsson-Strömbäck, Skadeståndslagen, s. 59). Brottet tjänstefel riktar sig emellertid inte direkt mot någon enskild person och kan enligt hovrättens mening inte vara ett sådant brott som kan ge rätt till skadestånd enligt bestämmelsen. P.L:s talan kan därför inte vinna bifall såvitt den stöds på denna grund.

Någon annan bestämmelse i skadeståndslagen som vid ett konventionsbrott ger rätt till skadestånd - framför konventionens egna föreskrifter - finns inte enligt hovrättens uppfattning. När det gäller rätten till ersättning för ideell skada tillkommer att det är en allmän princip inom svensk skadeståndsrätt att en rätt till sådan ersättning förutsätter stöd i lag eller avtal (se t.ex. Hellner, Skadeståndsrätt, 5 uppl., s. 368 ff.).

Skadestånd enligt Europakonventionen

Som tingsrätten antecknat har parterna olika uppfattningar i frågan huruvida enbart Europakonventionen som sådan kan läggas till grund för att döma ut skadestånd i en svensk

domstol eller om det krävs också att skadeståndslagen ger en sådan möjlighet. Tingsrätten - som på andra grunder har ogillat talan om ersättning för ren förmögenhetsskada - har på anförda skäl tillerkänt P.L. ideellt skadestånd med direkt tillämpning av konventionen. Hovrätten gör följande bedömning.

Europakonventionen om mänskliga rättigheter gäller som svensk lag. Enligt dess artikel 13 skall var och en ha rätt till ett effektivt rättsmedel inför en nationell myndighet vid en kränkning av de fri- och rättigheter som konventionen anger. Enligt Hans Danelius (SvJT 2001, s. 178 ff.) har Europadomstolen nyligen tagit ett viktigt steg för att finna former för en nationell reglering inom den enskilda konventionsstaten av frågan om kompensation för långsam rättskipning. I en dom den 26 oktober 2000 i målet Kudla mot Polen slog domstolen fast att artikel 13 skall så förstås att det i varje konventionsstat måste finnas ett effektivt internt rättsmedel, varigenom den som är part i ett mål och som menar att kravet på ett avgörande inom skälig tid inte har respekterats skall kunna få denna fråga prövad. Tidigare har det ansetts att endast Europadomstolen själv kunde pröva frågan om oskäligt lång handläggningstid. Domstolens ställningstagande, som enligt Danelius kan ses som ett försök att minska domstolens arbetsbörda, innebär alltså att svensk rätt måste tillhandahålla rättsmedel för en förfördelad part.

Ett sådant rättsmedel behöver inte vara en rätt till ekonomisk gottgörelse. I ett brottmål kan kompensationen bestå också i att utgången i målet påverkas till den tilltalades förmån (se HD:s avgöranden i NJA 2003 s. 217 och i mål nr B 2100-02). Även en sådan strafflindringsgrund som anges i 29 kap. 5 § 7 BrB ("om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks") måste anses utgöra ett rättsmedel vid kränkning av Europakonventionens krav på prövning inom skälig tid (jfr också 29 kap. 6 § om påföljdseftergift och 30 kap. 4 § första stycket om val av påföljd). Gemensamt för dessa andra former av kompensation är emellertid att de aktualiseras bara om den misstänkte döms för något brott. När åtalet ogillas helt, såsom i P.L:s fall, finns det knappast någon annan tänkbar sanktion för ett konventionsbrott än ett skadestånd. I den frågan avslutar Danelius sin artikel med följande:

Att erhålla skadestånd från staten på grund av att ett mål inte avgjorts inom skälig tid har hittills knappast setts som en särskilt realistisk möjlighet i Sverige. Rätten till skadestånd i sådana situationer framstår i vart fall för närvarande knappast som tillräckligt etablerad för att motsvara kraven på ett effektivt rättsmedel. Konklusionen måste därför bli att Kudla-domen skapar problem också för Sverige och att det finns anledning för de lagstiftande organen att överväga konsekvenserna av domen för svenskt vidkommande.

Några svenska lagändringar som en följd av Kudla-domen har inte gjorts. HD har nyligen i ett avgörande (NJA 2003 s. 217) där tingsrätten hade avvisat en stämningsansökan mot staten för långsam handläggning av en skatteprocess och där käranden bl.a. stödde sin talan på artikel 41 i Europakonventionen, hänfört sig till Kudla-domen. HD ansåg att en tillämpning av artikel 13 gentemot staten närmast skulle få grunda sig på samma slags resonemang som det som läggs till grund för EG- direktivs s.k. vertikala direkta effekt, dvs. att staten inte till sitt fredande kan åberopa sin egen försummelse att uppfylla de skyldigheter som följer av konventionen. HD konstaterar dock att målet där endast gäller frågan om talan skulle tas upp till prövning och att det inte var lagligen möjligt för HD att som första instans pröva målet i sak. I den del av avgörandet som här är av intresse uttalar HD endast att frågan om rätten till skadestånd för den påstådda kränkningen av kärandens rättigheter enligt Europakonventionen och vilka rättsregler som i så fall skall tillämpas är ett spørsmål rörande själva saken och det borde inte ha tagits upp som en fråga om rättegångshinder. Målet visades därför åter till tingsrätten.

Rättsläget för svensk del kan således inte anses helt klarlagt. Det sagda innebär dock att den enskilde har rätt till kompensation i form av skadestånd, om åtalet helt ogillas och prövningen inte har skett inom skälig tid. I princip står därmed två möjligheter till buds för en svensk domstol. Enligt det ena alternativet anses den svenska domstolen kunna döma ut skadestånd med tillämpning av Europakonventionen. Enligt det andra alternativet får det konstateras att Sverige inte har uppfyllt sina förpliktelser enligt artikel 13, något som leder till att talan skall ogillas. Den enskilde får då i stället vända sig till Europadomstolen som har att bedöma om den enskilde skall tillerkännas ekonomisk gottgörelse med stöd av den subsidiära regeln i konventionens artikel 41.

Enligt hovrättens bedömning synes det - i enlighet med vad Danelius har anfört - inte finnas någon i Sverige etablerad rätt till skadestånd i ett fall som P.L:s. Det får därför anses påkallat med en viss försiktighet innan ett sådant steg tas genom rättstillämpningen, och det bör ske bara om starka skäl kan anföras. I sin dom i mål nr B 2100-02 kan HD inte heller anses ha öppnat för en mer direkt tillämpning av Europakonventionen. I stället har HD bedömt vilka i Sverige antagna författningsbestämmelser som kan tillgodose den enskildes anspråk på kompensation. Samtidigt måste det framhållas att bestämmelserna i 29 kap. 5 § BrB gjorde det möjligt att i det fallet kompensera den enskilde fullt ut. Därmed ställdes det inte på sin spets hur rättsläget skall uttolkas, när en sådan kompensation inte kan ske.

Med hovrättens synsätt talar starka skäl för att konventionen - och då närmast artikel 13 - skall kunna ge en direkt rätt till skadestånd, i vart fall när inga andra former av kompensation står till buds. Som tingsrätten har konstaterat gäller Europakonventionen som svensk lag, och konventionen utgör en integrerad del av EG-rätten. Att en nationell domstol anser sig behörig att döma ut skadestånd får också anses ligga väl i linje med Europadomstolens rättstillämpning i Kudla-målet. Det ter sig dessutom högst betänkligt om den enskildes rättsmedel vid

kränkningar är alltför omständliga och tidsödande, en synpunkt som inte minst gör sig gällande när själva kränkningen består just i att det straffrättsliga förfarandet har tagit för lång tid. Detta får i sig anses innebära att rättsmedlet blir mindre effektivt. Som P.L. har påpekat kan det också leda till att det blir svårare att få kompensation i ett fall där åtalet helt har ogillats än i situationer där den tilltalade fälls till ansvar; i sådana situationer finns det ju möjlighet att kompensera den enskilde direkt i brottmålet. Som HD har antytt i NJA 2003 s. 217 kan det anföras också att staten inte bör kunna freda sig med att staten själv har åsidosatt sina skyldigheter att till alla delar införliva konventionen med den svenska rättsordningen.

I ett fall som detta bör därför artikel 13 anses innefatta en skyldighet för staten att betala ekonomisk gottgörelse. P.L. bör därför kunna tillerkännas ersättning för ren förmögenhetsskada för kränkningen. Även när det gäller frågan om ersättning för ideell skada bör - trots vad som tidigare sagts om kravet på lagstöd - samma resonemang kunna föras.

Frågan om kränkningen har orsakat en ren förmögenhetsskada.

Beräkningen av skadan

Tingsrätten har ogillat yrkandet om ersättning för ren förmögenhetsskada på den grunden att det inte har visats att skadan har berott på den oskäligt långa handläggningstiden utan på att P.L. över huvud taget blev föremål för misstanke om brott, dvs. redan vid en handläggning inom skälig tid skulle samma skada ha uppkommit. Tingsrätten har här grundat sin bedömning på uttalanden av, förutom P.L. själv, H.S. och J.W. P.L. har påpekat att H.S. inte uttalat sig riktigt på det sätt som tingsrättens slutsats ger uttryck för. H.S. har inte hörts på nytt i hovrätten men bandupptagningen av förhöret med honom i tingsrätten har spelats upp och enligt vad hovrätten då har kunnat konstatera är påpekandet riktigt. H.S. har dock bl.a. sagt att om inte brottsmisstanken hade funnits och P.L. ändå av någon anledning inte hade fått arbetet hos Svensk Kärnbränslehantering kunde han utan tvekan ha fått ett annat likvärdigt arbete inom tre månader till ett halvår. J.W., som har hörts på nytt i hovrätten, har i förhöret yttrat att det är förödande att inte ha något arbete att redovisa i sin meritförteckning under så lång tid som sju år, även om brottsmisstankarna utmynnats i en frikännande dom. Han har också uttalat att en tid av ett år inte skulle omöjliggöra en ny anställning, men att det sedan är en glidande, regressiv, skala fram till den tidpunkt då det blir mycket svårt att komma tillbaka till ett likvärdigt arbete.

Hovrätten delar så långt tingsrättens uppfattning att det avbräck i yrkesverksamheten som föranleds av en inom skälig tid prövad misstanke om brott inte skall föranleda skadestånd för staten. Mot bakgrund av vad som har sagts om bevisningen kan hovrätten dock inte instämma i

tingsrättens bedömning att redan den tid som har varit skälig för utredning och lagföring har medfört att P.L. skulle ha saknat varje möjlighet att få ett arbete inom det yrkesområde där han tidigare var verksam. Det kan här skjutas in att Europadomstolen inte gentemot den enskilde generellt har upprätthållit ett beviskrav som svarar mot vad som i allmänhet gäller i civilmål enligt svensk rätt (se t.ex. domarna den 18 december 1984 Sporrang och Lönnroth, p. 25, och den 2 juni 1986 Bönisch, p. 11). Åtminstone inledningsvis har P.L. dock inte kunnat påräkna att få en anställning som ekonomiansvarig. P.L. är därför berättigad till skadestånd för ren förmögenhetsskada avseende den uteblivna lön m.m. som han borde ha kunnat uppbära om brottsmisstankarna mot honom hade prövats inom skälig tid.

P.L:s skadeståndsyrkande för inkomstförlust baseras på en beräknad månadslön år 1992 om 60 000 kr, vartill kommer det som i yrkandet har betecknats som avkastningsränta och slutligen kompensation för utebliven bilförmån. Inkomstförlusten är beräknad att bestå ända fram till och med år 2007 då P.L. uppnår pensionsålder. P.L. gör gällande att hela den av honom påstådda ekonomiska skadan är orsakad av att anklagelserna mot honom inte prövades inom skälig tid. Staten har bestritt att det föreligger ett adekvat orsakssamband mellan den skadeståndsgrundande handlingen och den skada som drabbat P.L. Staten har vidare gjort gällande att det i vart fall måste finnas ett slutdatum för när ett eventuellt samband upphör och att detta samband upphör när den friande domen vunnit laga kraft.

Vid beräkning av skadan utgår hovrätten från den nyss gjorda bedömningen att P.L. i vart fall inledningsvis inte hade kunnat räkna med att bli anställd som ekonomiansvarig. Av detta följer att han hade fått acceptera en väsentligt lägre lön än den som han har lagt till grund för sitt yrkande. Staten har vitsordat en månadslön om 35 000 kr med en femprocentig årlig uppräknings, vilket hovrätten finner vara en skälig utgångspunkt för beräkningen.

Hovrätten har funnit att det förhållandet att P.L. inte kunnat erhålla arbete från och med år 1996 är en följd av att brottsmisstankarna då kvarstod mot honom. När väl brottsmisstankarna prövats genom domen i december 1998 kan det förhållandet att P.L. står under åtal inte längre i sig utgöra orsak till att han inte erhöll något arbete. Hovrätten har därför att bedöma orsaken till att P.L. inte heller från och med år 1999 erhållit någon arbetsinkomst som kan jämföras med vad han tidigare har tjänat.

På grund av den kränkning som P.L. utsatts för kom det att gå omkring tre år innan han kunde söka arbete och samtidigt ha den rättsliga prövningen av brottsmisstankarna bakom sig. Med hänsyn till vad H.S. och J.W. uppgett framgår det att P.L:s uppehåll från arbete och karriär under sju år i vart fall starkt har bidragit till att han haft svårt att få arbete och att det alltså beror på detta uppehåll snarare än på brottsmisstankarna i sig att hans inkomster har varit låga

också efter utgången av år 1998. Det föreligger alltså ett orsakssamband även mellan kränkningen och i vart fall en del av den skada som drabbat honom från och med år 1999.

Hovrätten har härefter att bedöma om skadeverkningarna på sätt P.L. påstår kvarstår ända fram till dess att han inte längre kommer att arbeta på grund av att han uppnår pensionsåldern.

Det kan här konstateras att P.L. efter den friande domen erhållit inkomst av blygsam omfattning, 50 000 kr per år, under åren 1999-2002. I år räknar han däremot med att ha en inkomst som uppgår till 200 000 kr. Hovrätten gör den bedömningen att det är rimligt att anta att sambandet mellan å ena sidan P.L:s uppehåll från arbete och avbrott i karriär under senare delen av 1990-talet och å andra sidan hans möjlighet att framöver erhålla inkomst från arbete successivt försvagas efter brottmålsdomen. Han borde alltså kunna få en högre inkomst än hittills och det förhållandet att hans inkomst är jämförelsevis låg kan i vart fall inte längre hänföras till kränkningen. Till detta kommer att P.L. efter den friande domen borde ha kunnat vidta ytterligare åtgärder för att öka sina inkomster och därigenom minska sin skada.

Med beaktande av det nu anförda finner hovrätten att ersättningen för P.L:s inkomstförlust fram till tiden för ålderspensionering skäligen bör bestämmas till 3 500 000 kr i ett för allt.

P.L. har också yrkat förpliktande för staten att betala en viss livränta från hans pensionering och under hans därefter återstående livstid. Någon utredning om vilken pension han skulle ha varit berättigad till om han hade kunnat få ett arbete efter den tid som rättsprocessen mot honom skäligen hade bort ta har inte förebringats. Inte heller i övrigt finns någon utredning om pensionsvillkoren vid arbete av det slag som P.L. haft. Så som parterna har utformat sin talan har hovrätten inte heller anledning att gå in på frågor om skadestånd är pensionsgrundande, om begränsningar i den årliga pensionsgrundande inkomsten eller om beskattning av ackumulerad inkomst. Kraven på ersättning för tiden från pensionering kan således inte vinna bifall.

Ersättning för ideell skada

När det slutligen gäller P.L:s yrkande om rätt till ersättning för ideell skada instämmer hovrätten i den bedömning som tingsrätten har gjort. P.L. bör därför tillerkännas sådan ersättning med 100 000 kr.

Domslut

Med upphävande av tingsrättens domslut förpliktar hovrätten staten att till P.L. betala 3 600 000 kr jämte ränta.

Högsta domstolen

Båda parter överklagade hovrättens dom.

P.L. framställde samma yrkanden som i hovrätten.

Staten yrkade att HD skulle ogilla käromålet.

Parterna bestred varandras ändringsyrkanden.

HD avgjorde målet efter föredragning.

Föredraganden, rev.sekr. Rikard Backelin, föreslog i betänkande följande dom:

Domskäl

Utredningen i HD

Målet har avgjorts utan huvudförhandling.

Parterna har i HD åberopat samma omständigheter som i de lägre instanserna. De har även i övrigt utfört sin talan på samma sätt som tidigare, endast med den skillnaden att staten här har vitsordat ett visst sätt för beräkning av ett eventuellt skadestånd till P.L. i form av livränta från och med den 1 januari 2008.

Bandutskrifter från förhören vid tingsrätten med G.Å., H.S., S.G.C. och N.L. och från förhören i hovrätten med P.L., A.v.S., J.W. och C.D. har lästs upp vid föredragningen i HD.

Samma skriftliga bevisning som i underrätterna har genomgåts.

Frågan om fel eller försummelser i andra avseenden än en alltför lång tidsutdräkt förekommit

I likhet med underrätterna finner HD att P.L. inte har visat att någon av de ansvariga på åklagarmyndigheten handlat felaktigt eller försumligt genom att delge honom misstanke om brott, väcka åtal eller genom att - sedan vissa kompletteringar kommit in - avstå från att lägga ned åtalet.

Skälig tid

P.L. har också gjort gällande att anklagelserna mot honom inte prövats inom skälig tid i Europakonventionens mening. Vid bedömningen av denna fråga måste ställning först tas till vilken tidsperiod som skall jämföras med konventionens krav. I enlighet med vad Europadomstolen uttalat börjar den i artikel 6:1 i konventionen åsyftade tidsperioden att löpa när myndigheterna har vidtagit någon åtgärd som lett till att en persons situation väsentligt har påverkats av att det föreligger en misstanke mot honom. En sådan åtgärd kan bestå i att förundersökning har inletts eller i att den misstänkte har anhållits eller häktats eller har underrättats om att han är misstänkt för brott (se Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, 2 uppl. 2002, s. 227). I detta fall får den relevanta tiden anses löpa från den dag då P.L. mottog kallelse till förhör, varvid det i kallelsen angavs att han skulle komma att delges misstanke om brott. Detta skedde omkring den 20 december 1992, dvs. drygt en månad innan misstanken formellt delgavs honom. Periodens slutpunkt är den 28 december 1998, då tingsrättens ogillande dom i brottmålet mot bl.a. P.L. vann laga kraft. Tidsåtgången uppgick således till ungefär sju år.

Bedömningen av om kravet på skälig tid har iakttagits skall göras med utgångspunkt från Europadomstolens praxis. Det är härvid av särskild betydelse hur komplicerad utredningen varit samt hur P.L. och berörda myndigheter agerat under förfarandet (jfr NJA 2003 s. 414 och Danelius, a.a., s. 229).

Den aktuella brottmålsutredningen var förhållandevis komplicerad och omfattande, vilket bl.a. illustreras av att förundersökningsprotokollet uppgick till nästan 2 000 sidor och av att utredningen till en början omfattade elva personer, varav fyra åtalades. Att såväl rätts- som bevisfrågorna var svåra och att utredningen innefattade internationella inslag framgår av förhöret i hovrätten med A.v.S. Även med beaktande av vad som nu sagts är en så lång tid som sju år från brottsanklagelsen till dess att tingsrättens dom vann laga kraft ett tecken på att kravet på skälig tid åsidosatts (jfr Harris/ O'Boyle/Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, 1995, s. 228 f.). Det är i detta fall också tydligt att betydande delar av tidsutdräkten åtminstone delvis berott på åklagarmyndighetens passivitet. Detta gäller främst de dryga två år som förflöt mellan det att förundersökningsprotokollet färdigställdes och det att åtal väcktes, då A.v.S. var tjänstledig, men även vissa perioder därefter.

Vid en samlad bedömning - med hänsyn också tagen till vad som framkommit om hur de misstänkta och senare åtalade handlat under förfarandet - drar HD den slutsatsen att det skäligan kunnat krävas att en dom i första instans kom till stånd avsevärt tidigare än som skedde. P.L:s rätt till en rättegång inom skälig tid har således kränkts.

På vad sätt kan kränkningen gottgöras? Lagregler och systematiska överväganden.

Frågan är då i vad mån de skador som en konventionskränkning av förevarande slag kan ge upphov till kan gottgöras med stöd av bestämmelserna i skadeståndslagen eller andra regler.

P.L:s anspråk innefattar ersättning för såväl ideell skada som ren förmögenhetsskada. Under den tid som anklagelserna mot honom var föremål för prövning fanns bestämmelser om dessa skadetyper i 1 kap. 3 § respektive 3 kap. 2 § skadeståndslagen. Enligt den senare bestämmelsen skulle staten ersätta bl.a. ren förmögenhetsskada som vållats genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning för vars fullgörande staten svarar. Detta gäller fortfarande. Regleringen i 1 kap. 3 § innebar att lidande kunde ersättas om det hade orsakats av vissa i paragrafen specificerade brott mot den personliga friheten. Sedan den 1 januari 2002 är 1 kap. 3 § upphävd och en bestämmelse om kränkingsersättning finns i stället i 2 kap. 3 §. Enligt denna skall den som allvarligt kränker annan genom ett integritetskränkande brott ersätta den skada som kränkningen innebär. Kravet att kränkningen skulle vara allvarlig ansågs gälla även tidigare (jfr prop. 2000/01:68 s. 49 f.).

I artikel 13 i Europakonventionen föreskrivs att den, vars fri- och rättigheter enligt konventionen har kränkts, skall ha tillgång till ett effektivt rättsmedel inför en nationell myndighet. Europadomstolen har i senare års praxis slagit fast att artikeln skall förstås så att den garanterar ett effektivt rättsmedel när någon på rimliga grunder hävdar att kravet enligt

artikel 6:1 att ett rättsligt förfarande inte får vara alltför långvarigt har åsidosatts. Domstolen har även uttalat att rättsmedlet skall göra det möjligt att fastställa statliga organs ansvar och att, i tillämpliga fall, gottgöra den enskilde med såväl ekonomiskt som ideellt skadestånd (se Europadomstolens domar den 26 oktober 2000 i målet Kudla mot Polen, para. 155-156, och den 10 maj 2001 i målet T.P. och K.M. mot Storbritannien, para. 107).

Av lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna följer att Europakonventionen gäller som lag här i landet. I sammanhanget kan också noteras att även EG:s primärrätt innehåller en bestämmelse, som hänvisar till Europakonventionen. Således föreskrivs i artikel 6:2 i fördraget om upprättande av den europeiska unionen (Unionsfördraget) att unionen, som allmänna principer för gemenskapsrätten, skall respektera de grundläggande rättigheterna, bl.a. såsom de garanteras i Europakonventionen.

Staten har anfört att det är sannolikt att en ekonomisk skada som en enskild åsamkats genom att hans eller hennes rätt till en rättegång inom skälig tid blivit kränkt kan ersättas enligt 3 kap. 2 § skadeståndslagen. I och för sig kan det antas att bestämmelsens rekvisit i åtminstone flertalet sådana fall skulle bedömas vara uppfyllda. Detta gäller särskilt som en konventionskonform tolkning av bestämmelsen ter sig motiverad (jfr NJA 2003 s. 217) och som även anonyma och kumulerade fel eller försummelser hos det allmännas företrädare kan grunda en ersättningsrätt enligt denna (jfr Bengtsson/Strömbäck, Skadeståndslagen, En kommentar, 2002, s. 92). Däremot är det svårt att föreställa sig att ersättning för ideell skada i dessa fall - annat än rent undantagsvis - skulle kunna utgå med stöd av 2 kap. 3 § skadeståndslagen, eftersom detta förutsätter att den skadelidande utsatts för ett brott som inneburit en allvarlig kränkning av hans eller hennes personliga integritet.

Redan det senast sagda gör att det finns anledning att överväga om andra bestämmelser än skadeståndslagens lämnar ett vidare utrymme för att döma ut skadestånd i en situation som denna. Att det i första rummet bör prövas vad som följer av Sveriges åtaganden enligt Europakonventionen hänger också samman med att en ur konventionen härledd ersättningsrätt kan ha företräde framför rent nationell lagstiftning (jfr NJA 2003 s. 217).

Kan en ersättningsrätt grundas på Europakonventionen, såsom denna har genomförts i svensk rätt?

När Sverige ingår ett folkrättsligt avtal uppkommer förpliktelser i förhållande till övriga parter i avtalet. Ett sådant avtal ger däremot inte i sig de enskilda medborgarna någon omedelbar rätt, även om avtalet skulle syfta till att tillförsäkra dem rättigheter (se NJA 2004 s. 662). Att detta

också gäller för Europakonventionen framgår av vad HD uttalade om dess betydelse i ett par olika avgöranden innan denna var genomförd i svensk rätt (se t.ex. NJA 1981 s. 1205 och 1989 s. 131; jfr Danelius, a.a., s. 37). Detta innebär att artikel 6 i konventionen inte i sig kan läggas till grund för att ålägga staten ett skadeståndsansvar i ett fall som det förevarande, såvida inte den vars rättigheter har kränkts för talan inför Europadomstolen, då han eller hon kan få gottgörelse med stöd av artikel 41. Detsamma gäller om staten har åsidosatt sina förpliktelser enligt artikel 13.

Frågan är då vilken betydelse det har att konventionen numera - sedan den 1 januari 1995, då den tidigare nämnda genomförandelagen (1994:1219) trädde ikraft - utgör svensk lag.

I NJA 2004 s. 662 fann HD att EES-avtalet såsom det hade genomförts i svensk rätt utgjorde en självständig grund för statens skyldighet att ersätta enskilda för skador som vållats dem genom sådana överträdelse av skyldigheterna enligt EES-avtalet som kunde tillskrivas staten. Härvid fäste HD stor vikt vid att EFTA-domstolen i ett par avgöranden hade uttalat att EES-avtalet innefattade en princip av sådan innebörd. På liknande sätt bör i detta fall beaktas hur Europadomstolen under senare år har uttolkat artikel 13 i Europakonventionen. Som förut berörts följer det av domstolens praxis att ett sådant effektivt rättsmedel som garanteras i artikeln skall - när en enskild på rimliga grunder påstår sig ha blivit utsatt för en kränkning av det slag som är aktuellt i detta mål - göra det möjligt att fastställa statens ansvar och att, i tillämpliga fall, tillerkänna den drabbade såväl ideellt som ekonomiskt skadestånd. Det finns inte anledning att tillmäta Europadomstolens praxis mindre vikt i föreliggande fall än EFTA-domstolens tillmättes i 2004 års rättsfall, särskilt inte som Europadomstolens domar, i motsats till EFTA-domstolens, är bindande.

Vid bedömningen av genomförandelagens betydelse är även följande att beakta. I lagförarbetena överlämnades åt bl.a. domstolarna att avgöra hur konflikter mellan svenska lagregler och konventionen skulle lösas. Fall av konflikt mellan konventionen och interna bestämmelser har endast i mycket begränsad omfattning uppkommit. Regeringsrätten har dock i ett par fall åsidosatt författningsregler, som ansetts strida mot konventionen. I doktrinen har det antagits att domstolarna har en betydande frihet att utforma praxis när det gäller hanteringen av berörda frågor (jfr till det anförda Danelius, a.a., s. 40 ff. med hänvisningar till prop. 1993/94:117 s. 38 samt RÅ 1997 ref. 6 och ref. 65). I detta mål behöver dock inte en konflikt av beskrivet slag lösas. Frågan är i stället om genomförandelagen medför att enskilda kan göra gällande en mer vidsträckt rätt till skadestånd än den som följer av skadeståndslagen. Utrymmet för att inom rättstillämpningen slå fast något sådant får anses vara väl så stort som att åsidosätta en nationell författningsbestämmelse.

Även EG-rättsliga aspekter bör beaktas. Skyddet för de grundläggande fri- och rättigheterna är sedan länge en integrerad del av gemenskapsrätten och som tidigare nämnts innehåller Unionsfördraget numera en bestämmelse om respekt för dessa fri- och rättigheter. Av särskilt intresse i detta sammanhang är EG-domstolens dom i mål C-185/95 P, Baustahlgewebe GmbH mot Kommissionen, REG 1998, s. I-8417. I detta konkurrensrättsliga mål fick EG-domstolen invändningen att förstainstansrättens avgörande inte hade meddelats inom skälig tid i den mening som avses i artikel 6 i Europakonventionen. EG-domstolen grundade uttryckligen sin bedömning på samma kriterier som Europadomstolen gjort i sin praxis, fann att avgörandet inte kommit till stånd inom skälig tid och nedsatte, som skälig gottgörelse härför, det utdömda bötesbeloppet med 50 000 ECU (jfr till det anförda Melin/Schäder, EU:s konstitution, 6 uppl. 2004, s. 115 ff.).

Europakonventionens integrering i EG-rätten i allmänhet och EG-domstolens nyss nämnda dom i synnerhet får anses ge ytterligare stöd för ståndpunkten att en enskild i ett fall som det föreliggande - under återopande av Europakonventionen såsom denna har genomförts i svensk rätt - bör kunna tillerkännas ekonomisk och ideell gottgörelse direkt av svenska domstolar. Med hänsyn härtill och till vad som ovan anförts måste den svenska genomförandelagen anses föra med sig denna konsekvens.

Närmare om förutsättningarna för att skadestånd skall kunna utgå

Frågor av generellt intresse i denna typ av mål är om gottgörelsen bör ske i form av skadestånd eller på annat sätt samt - i det förra fallet - vad som bör gälla i bevisbörde- och beviskravshänseende.

Vad beträffar den första av de nyss nämnda frågorna kan konstateras att om tidsutdräkten förekommit i ett brottmål, så bör den i första hand gottgöras inom ramen för påföljdsbestämningen (jfr NJA 2003 s. 414 med på s. 432 förekommande hänvisningar till Europadomstolens praxis). Endast om tillräcklig kompensation inte kan ges på detta sätt, t.ex. eftersom åtalet nedlagts, avvisats eller ogillats, bör det komma i fråga att ålägga staten skadeståndsskyldighet. Ytterligare krav för att skadestånd skall kunna utgå bör vara att kränkningen varit tillräckligt allvarlig samt att det finns ett orsakssamband mellan denna och skadan, vilka krav ligger i linje med Europadomstolens praxis och nära anknyter till dem som uppställts för att överträdelse av EG-rätten och EES-avtalet skall kunna föranleda skadeståndsskyldighet (jfr van Dijk/van Hoof, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, 1995, s. 249 ff.; jfr SOU 1997:194 s. 114 och NJA 2004 s. 662).

Även i fråga om de processuella förutsättningarna finns det anledning att anlägga ett liknande synsätt som det som gäller när en på EG-rätten grundad skadeståndstalan förs inför en nationell domstol. Detta innebär bl.a. att inhemska processregler skall tillämpas, men också att dessa inte får vara utformade så att det i praktiken blir omöjligt eller orimligt svårt att få ersättning (jfr SOU 1997:194 s. 57 f.).

I fall, där konventionskränkningar av förevarande slag visats föreligga, kan det många gånger vara mycket svårt för den drabbade att - med den styrka som i allmänhet krävs i tvistemål - bevisa att den alltför utdragna handläggningstiden förorsakat en ekonomisk skada för honom eller henne. En särskild svårighet är den, att även om den kränktes ekonomiska förhållanden försämrats samtidigt som kränkningen pågått, så förutsätter full bevisning angående orsakssambandet i princip att alternativet att skadan varit en nödvändig följd av brottsmisstanken som sådan kan uteslutas. En fråga som då inställer sig är vilka bevisbörde- och beviskravsregler som bör tillämpas. Den följande diskussionen tar enbart sikte på det ekonomiska skadeståndet; vid bedömningen av om ideell ersättning skall utgå gör sig delvis andra överväganden gällande.

Europadomstolen har i flera fall, i vilka den inte funnit utrett att det förelegat ett orsakssamband mellan en konventionskränkning och en ekonomisk skada, tillerkänt den skadelidande ekonomisk gottgörelse. Ersättningen har i dessa fall haft karaktär av kompensation för den skadelidandes förlorade möjligheter - "loss of opportunities". (Se Crafoord, *Europarättslig tidskrift* 2001, s. 539 med hänvisning till Europadomstolens dom den 2 juni 1986 i målet *Bönisch mot Österrike*, para. 11-13; jfr även Europadomstolens domar den 5 oktober 1988 i målet *Weeks mot Storbritannien*, para. 13, och den 28 oktober 1999 i målet *Zielinski o.a. mot Frankrike*, para. 79). Det bör samtidigt framhållas att Europadomstolen i ett stort antal av de fall där den funnit att kravet på en rättegång inom skälig tid har åsidosatts inte tillerkänt den kränkta ersättning för ekonomisk skada med hänvisning till att det inte visats föreligga något orsakssamband mellan kränkningen och skadan (se t.ex. Crafoord, a.a., s. 536, och Harris/ O'Boyle/Warbrick, a.a., s. 686).

Enligt Crafoord, som vidgår att resonemanget är teoretiskt och i praktiken inte kan betraktas som annat än en utgångspunkt, är en inhemsk domstol - när förutsättningarna i ett fall är identiska med förutsättningarna i ett tidigare avgörande från Europadomstolen - skyldig att döma ut ett skadeståndsbelopp som är minst lika stort som det belopp som Europadomstolen utdömde (se Crafoord, a.a., s. 522 med där förekommande hänvisning till Europadomstolens dom den 29 november 1991 i målet *Vermeire mot Belgien*, para. 24-28, och s. 533). Så långtgående slutsatser kan knappast dras vare sig från denna dom eller från Europadomstolens avgöranden i övrigt. Trots detta måste det betraktas som en naturlig utgångspunkt att ta stor hänsyn till Europadomstolens praxis när en skadeståndstalan av förevarande slag prövas på

nationell nivå. Ett annat förhållningssätt skulle kunna medföra att den enskilde missgynnas i förhållande till om talan hade väckts vid Europadomstolen, vilket inte framstår som rimligt.

Det förtjänar här också att nämnas att det även i svensk rättspraxis finns åtskilliga exempel på att beviskravet avseende orsakssambandet lindrats i situationer där detta allmänt sett ansetts vara särskilt svårt att uppfylla (se t.ex. NJA 1992 s. 740 I och II samt 1993 s. 764; jfr Bengtsson/Strömbäck, a.a., s. 37 och s. 138 samt Radetzki, Skadeståndsberäkning vid sakskada, 2004, s. 205 ff. med förekommande rättsfallshänvisningar).

Mot den tecknade bakgrunden finns det fog för att lindra den enskildes beviskrav i denna typ av mål. Åtminstone i flertalet fall bör en konstaterad ekonomisk skada ersättas till den del det framstår som mera sannolikt att konventionskränkningen bidragit till att orsaka denna än att så inte varit fallet. Detta kan också uttryckas så att om övervägande skäl talar för att konventionskränkningen utgjort en nödvändig - om än inte nödvändigtvis enda eller tillräcklig - förutsättning för en konstaterad ekonomisk skadas uppkomst så skall skadan ersättas. Även i vissa andra situationer, t.ex. då det inte kan slås fast att den kränkte drabbats av en ekonomisk skada, kan det komma i fråga att döma ut skadestånd. Så kan vara fallet om det står klart att den alltför utdragna tidsåtgången fört med sig att den kränkte förlorat beaktansvärda möjligheter och det kan antas att detta bidragit till att orsaka en ekonomisk skada för honom eller henne.

Har den i detta mål konstaterade konventionskränkningen orsakat P.L. en förmögenhetsskada?

Det kan här inledningsvis anmärkas att Europadomstolen i sina avgöranden av mål av föreliggande slag inte brukar ange i vilken utsträckning den tidsåtgång som är att bedöma som skäligen har överskridits. För en nationell domstol som har att pröva en skadeståndstalan av denna typ är det emellertid, som hovrätten angett, nödvändigt att ta ställning till detta. Enligt HD:s uppfattning har det i förevarande fall skäligen kunnat krävas att tingsrättens ogillande dom i brottmålet meddelades omkring 2,5-3 år tidigare än vad som skedde. Av detta följer att kränkningen inte kan ha orsakat någon del av den skada som P.L. må ha lidit under tiden före den 1 januari 1996. Frågan är då om - och i så fall i vad mån - han kan ersättas för den förmögenhetsskada som han fordrat ersättning för under tiden därefter.

Enligt P.L:s egna uppgifter - som inte har ifrågasatts och får godtas - var han arbetslös under hela den tid som han var misstänkt för brott, frånsett en sexmånadersperiod under 1996 då han hade ett konsultarbete i Uzbekistan. Ett av P.L. åberopat registerutdrag visar att han var registrerad som arbetssökande hos Arbetsförmedlingen mellan den 28 december 1992 och den 1 mars 1999.

P.L. har också uppgett att han kände sig tvungen att berätta om brottsmisstanken för sina presumtiva arbetsgivare, något som staten anför att den inte kan hållas ansvarig för. I anledning härav finner HD skäl att anmärka att förundersökningssekretessen upphörde när åtalet väcktes och att det alltså var offentligt att P.L. var misstänkt för brott under hela den tid som konventionskränkningen pågick. Utredningen ger dessutom stöd för P.L:s uppgift om att det även dessförinnan var svårt för honom att undanhålla brottsmisstanken, åtminstone när han sökte mer kvalificerade tjänster. Då han hördes i hovrätten tillstod han dock att han inte berättade om misstanken innan han åtog sig konsultuppdraget i Uzbekistan. Beträffande alternativet att söka jobb i utlandet pekade han annars - som en avhållande faktor - på att han på kort varsel kunde bli tvungen att inställa sig till en omfattande huvudförhandling.

I vad som ovan anförts ligger att det förhållandet att brottsmisstanken mot P.L. fortfarande kvarstod under 1996 och de närmast följande åren i sig kan ha gjort det svårt för honom att under denna tid komma i fråga för kvalificerade tjänster av det slag som han var aktuell för i början av 1990-talet. Särskilt med tanke på P.L:s ålder och det faktum att han i början av 1996 hade varit borta från arbetsmarknaden under fyra år kan det emellertid inte antas att han skulle ha kunnat få tjänster av detta slag, om åtalet mot honom hade ogillats ett par år tidigare än som skedde. H.S:s och J.W:s vittnesmål föranleder inte någon annan bedömning i detta hänseende. Utredningen berättigar inte heller till några bestämda slutsatser vare sig i fråga om vilka möjligheter P.L. i övrigt haft att uppbära en högre inkomst än han faktiskt gjorde under åren 1996-1998 respektive därefter eller i fråga om vilka möjligheter han skulle ha haft om åtalet mot honom hade ogillats i början av 1996. Vid angivna förhållanden kan det inte betraktas som mera sannolikt att den oskäligt långa handläggningstiden bidragit till att orsaka ens någon del av den förmögenhetsskada som P.L:s ersättningsanspråk avser än att så inte varit fallet. Inte heller på någon annan grund finns det skäl att bifalla hans talan i denna del.

Ersättning för ideell skada

Europadomstolen har i sin dom den 10 november 2004 i målet Zullo mot Italien angett vilka kriterier den tillämpar när den bestämmer i vad mån ideell ersättning ("non-pecuniary damage") skall utgå till den som utsatts för en konventionskränkning bestående i en oskäligt lång handläggningstid. Enligt domen utgår sådan ersättning med 1 000-1 500 EURO per år som handläggningen - inte dröjsmålet - varat. Utgången i det nationella målet saknar i sammanhanget betydelse. Det sammanlagda beloppet ökas med 2 000 EURO om målet rört någon för den enskilde särskilt betydelsefull fråga. Ersättningen minskas i vissa fall, bl.a. om flera domstolar handlagt målet eller om den drabbade genom sitt handlande förorsakat delar av tidsutdräkten (se para. 26).

Av bl.a. effektivitets- och rättviseskäl finns det anledning att ta stor hänsyn till Europadomstolens praxis i nu aktuellt hänseende, då en skadeståndstalan av förevarande slag förs inför en inhemsk domstol. Med denna utgångspunkt får det anses skäligt att tillerkänna P.L. ersättning för bl.a. den oro, olägenhet och otrygghet som den alltför långvariga handläggningstiden måste antas ha förorsakat honom. Av domstolarna utdömt belopp framstår som väl avvägt.

Domslut

Med ändring av hovrättens dom fastställer HD tingsrättens domslut.

HD (justitieråden Munck, Victor, Dahllöf, referent, Ella Nyström och Virdesten) meddelade den 9 juni 2005 följande dom:

Domskäl

Bakgrund

P.L:s skadeståndstalan mot staten har sin bakgrund i en brottmålsprocess. Startpunkten för honom blev när han ett par dagar före jul 1991 fick en kallelse från polisen. Av kallelsen framgick bl.a. att han skulle komma att delges misstanke om brott i samband med förhör, som kom att hållas den 29 januari 1992. Vid förhöret delgavs P.L. misstanke om grovt bedrägeri, grovt bokföringsbrott och grovt svindleri. Förundersökningen färdigställdes den 29 mars 1993. Åtal väcktes mot P.L. den 16 juni 1995. En huvudförhandling som var utsatt till slutet av mars 1996 ställdes in på P.L:s begäran, eftersom han vid den tidpunkten arbetade under sex månader i Uzbekistan. Ytterligare en huvudförhandling som planerats till augusti 1996 ställdes in. Denna gång var det åklagarmyndigheten som begärde uppskov med huvudförhandlingen. En åtalsjustering aviserades den 15 oktober 1997. Den kom till stånd i oktober året därpå. Huvudförhandling i tingsrätten hölls under fem dagar med början den 5 november 1998. Den resulterade i att åtalet mot P.L. ogillades i alla delar genom dom den 3 december 1998. Den frikännande domen överklagades inte av åklagarmyndigheten och vann därmed laga kraft den 28 december 1998.

Frågan om fel eller försummelse i andra avseenden än att oskälig tidsutdräkt förekommit

P.L:s skadeståndstalan mot staten för inkomstförluster m.m. grundas på påstående om att åklagarmyndigheten har gjort sig skyldig till fel eller försummelse vid myndighetsutövning genom att utan tillräckliga skäl delge honom misstanke om brott och väcka åtal mot honom samt underlåta att lägga ned åtalet trots att det efter kompletterande utredning inte fanns grund för åtalet.

HD finner i likhet med hovrätten att P.L. inte har visat att delgivning av misstanke om brott, väckande av åtal eller underlåtenhet att lägga ned åtal inneburit ersättningsgrundande fel eller försummelse vid myndighetsutövning.

Frågan om prövning av anklagelserna skett inom "skälig tid"

P.L:s skadeståndstalan mot staten för inkomstförluster m.m. grundas även på påstående om att åklagarmyndigheten har underlåtit att medverka till att anklagelserna blev prövade inom "skälig tid". Han har hävdade att denna underlåtenhet är ersättningsgrundande enligt skadeståndslagen (1972:207) och Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

Avseende frågan om ideellt skadestånd har P.L. gjort gällande att företrädare för åklagarmyndigheten genom att underlåta en handläggning enligt gällande regler gjort sig skyldig till tjänstefel. Detta skulle berättiga honom till skadestånd enligt Europakonventionen och grunderna för skadeståndslagen. P.L. har därvid pekat på att det under den tid anklagelserna mot honom var föremål för prövning fanns bestämmelser i 1 kap. 3 § skadeståndslagen som innebar att lidande kunde ersättas om det hade orsakats genom brott mot den personliga integriteten. Efter lagändring den 1 januari 2002 finns en bestämmelse om kränkingsersättning i stället i 2 kap. 3 § samma lag. Enligt bestämmelsen skall den som allvarligt kränker annan genom integritetskränkande brott ersätta den skada som kränkningen innebär.

Enligt artikel 6.1 i Europakonventionen skall var och en vid prövning av en anklagelse mot honom för brott vara berättigad till en domstolsprövning inom skälig tid.

I P.L:s fall var tidsåtgången ungefär sju år räknad från den tidpunkt han fick kallelse till förhör hos polisen på grund av misstanke om brott till dess att tingsrättens friande dom vann laga kraft. Utredningen och handläggningen i brottmålet var förhållandevis komplicerad och omfattande samt därmed tidskrävande. Det fanns emellertid också perioder när hanteringen, utan att P.L. kan lastas för detta, präglades av inaktivitet, t.ex. förflöt drygt två år räknat från

det att förundersökningen färdigställts till dess åtal väcktes. Vidare dröjde det ungefär ett år innan en aviserad åtalsjustering genomfördes. En samlad bedömning ger vid handen att P.L:s rätt enligt Europakonventionen att få anklagelserna prövade i en rättegång inom skälig tid har kränkts. (Jfr Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, 2 uppl., s. 227 ff., Harris/O'Boyle/ Warbrick, Law of the European Convention on Human Rights, 1995, s. 228 f. och NJA 2003 s. 414.)

Europakonventionens krav på rättsmedel vid kränkningar av konventionen

Enligt artikel 41 i Europakonventionen skall domstolen om den finner att ett brott mot konventionen ägt rum och nationell rätt endast medger gottgörelse till en del, tillerkänna den förfördelade parten skälig gottgörelse (satisfaction) om så anses nödvändigt. Med domstolen avses i artikeln endast den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen). Artikeln ställer således inte några krav på den nationella rätten och kan inte i sig läggas till grund för någon rätt till gottgörelse enligt nationell rätt.

I artikel 13 finns däremot en bestämmelse som avser de nationella regleringarna. Enligt artikeln skall var och en, vars i konventionen angivna fri- och rättigheter kränkts, ha tillgång till ett effektivt rättsmedel inför en nationell myndighet och detta även om kränkningen förövats av någon under utövning av offentlig myndighet. Denna bestämmelse har i Europadomstolens praxis haft stor aktualitet när det gäller överträdelser mot just föreskriften i artikel 6.1 om att domstolsprövningen skall äga rum inom skälig tid i fall då den enskilde har rätt till en sådan prövning. I dom den 26 oktober 2000 i målet Kudla mot Polen slog Europadomstolen fast, med viss ändring av tidigare praxis, att det såvitt avser alltför långa handläggningstider finns en särskild skyldighet enligt artikel 13 för en konventionsstat att tillhandahålla ett effektivt nationellt rättsmedel för att förebygga eller kompensera kränkningar av rätten till rättegång inom skälig tid enligt artikel 6.1. Artikel 13 innefattar emellertid endast en förpliktelse för staten att tillhandahålla rättsmedel och ger, även om artikeln liksom konventionen i övrigt utgör svensk lag, inte i sig medborgarna någon omedelbar rätt till gottgörelse (jfr NJA 2003 s. 217 och 2004 s. 662). Som bl.a. framgår av punkt 154 i den nyss nämnda domen i målet Kudla mot Polen kan ett nationellt rättsmedel utformas på olika sätt.

Av Europadomstolens praxis framgår sålunda att rättsmedlet, i de fall detta syftar till kompensation, inte nödvändigtvis behöver resultera i en ekonomisk gottgörelse. HD fann också i rättsfallet NJA 2003 s. 414 att en kränkning av rätten till rättegång inom skälig tid kunde gottgöras i form av en lindrigare påföljd än den tilltalade annars skulle ha dömts till. Sådan gottgörelse kan emellertid inte komma ifråga när som i förevarande fall åtalet ogillats i alla delar.

Det allmännas skadeståndsansvar enligt skadeståndslagen m.m.

Frågan om P.L. är berättigad till skadestånd på grund av kränkningen av hans rätt till rättegång inom skälig tid skall i första hand prövas enligt bestämmelserna om det allmännas skadeståndsansvar i skadeståndslagen. Vid den prövningen skall bestämmelserna, i den utsträckning som Europakonventionen kan anses ge anledning till detta, tolkas fördragskonformt, vilket kan innebära att vissa i lagmotiv, praxis eller doktrin antagna begränsningar i tillämpningsområdet inte kommer att kunna upprätthållas (jfr NJA 2003 s. 217).

Enligt 3 kap. 2 § skadeståndslagen skall staten ersätta bl.a. ren förmögenhetsskada, som vållats genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning i verksamhet för vars fullgörande staten svarar. Klart är att förmögenhetsskador som orsakats av oacceptabla dröjsmål vid behandlingen av ett ärende kan vara ersättningsgilla enligt denna bestämmelse. Ett dröjsmål som är av det slaget att det innefattar en kränkning av Europakonventionens krav på prövning inom skälig tid får härvid anses vara ett sådant oacceptabelt dröjsmål som i och för sig kan vara ersättningsgrundande.

För att ersättning skall utgå krävs emellertid härutöver att dröjsmålet beror på fel eller försummelse vid myndighetsutövning. För att detta skall anses vara fallet krävs inte att dröjsmålet i sin helhet beror på viss tjänsteman, utan staten kan också bli ansvarig när detta uppkommit till följd av ett antal mindre förbiseenden hos flera tjänstemän. Detsamma måste anses gälla när summan av perioder av inaktivitet i handläggningen medför en oacceptabelt lång handläggningstid. Staten kan också bli ansvarig för en oacceptabelt lång handläggningstid när det inte går att direkt peka ut vem som har varit oaktsam i det enskilda fallet och utan att det behöver ha varit fråga om något kvalificerat vållande (jfr Bengtsson, Det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen, 2 uppl., s. 87-91 och Bengtsson-Strömbäck, Skadeståndslagen, 2002, s. 92 ff.). Det har visserligen förutsatts att staten skall kunna undgå skadeståndsansvar när det är fråga om dröjsmål som beror på otillräckliga resurser (prop. 1989/ 90:42 s. 16), men detta utrymme för skadeståndsfrihet har ansetts mycket begränsat (se Bengtsson, förstnämnda a. s. 89 f.).

I förevarande fall ger utredningen inte stöd för något annat än att dröjsmålet i allt väsentligt är att tillskriva förhållanden som främst sammanhänger med interna förhållanden inom åklagarmyndigheten. Det har från statens sida inte heller gjorts någon invändning som kan medföra att staten inte skulle vara ersättningsskyldig i den mån det föreligger ett adekvat orsakssamband mellan dröjsmålet och den av P.L. påstådda skadan. Det skall i den delen

anmärkas att de yrkanden om ersättning för förmögenhetsskada som P.L. framställt i första hand grundar sig på och är beräknade från den utgångspunkten att han varit föremål för utredning och åtal utan att det förelegat tillräckliga skäl för detta. Rätt till ersättning för förmögenhetsskada vid oskäligt dröjsmål föreligger däremot i princip helt oberoende av om brottsmisstankarna varit befogade eller inte. Eftersom ersättning för ekonomisk skada på grund av dröjsmål principiellt syftar till att den skadelidande skall försättas i samma situation som om det skadeståndsgrundande dröjsmålet inte hade inträffat, kan dock utfallet av den slutliga prövningen av brottsmisstankarna få betydelse för bedömningen av vilken skada som ett dröjsmål kan anses ha orsakat.

Det kan många gånger vara svårt för den drabbade att visa att en alltför utdragen handläggningstid har förorsakat en ekonomisk skada. En särskild svårighet är att, även om den kränktes ekonomi försämrats samtidigt som kränkningen pågått, så utesluter detta inte att skadan har varit en nödvändig följd av brottsmisstanken som sådan och den tidsutdräkt vid behandlingen av denna som inte kan betraktas som oskälig.

Det hade i förevarande fall skäligen kunnat krävas att tingsrättens dom i brottmålet skulle ha meddelats långt tidigare än vad som skedde. Varje period av inaktivitet under ett brottmålsförfarande kan dock inte betraktas som ett oskäligt dröjsmål. Att exakt fastställa längden av ett obefogat dröjsmål är därför förenat med svårigheter, men bedömningen i målet bör utgå från att det pågått under två år. Av detta följer att kränkningen av P.L:s rätt att få anklagelserna prövade inom skälig tid inte kan anses ha orsakat någon del av den skada som P.L. lidit under tiden före den 1 januari 1997. Frågan är då om - och i så fall i vad mån - han kan ersättas för den förmögenhetsskada som han fordrat ersättning för under tiden därefter.

Enligt P.L:s egna uppgifter - som inte har ifrågasatts och får godtas - var han arbetslös under hela den tid som han var misstänkt för brott, fränsett den tidigare nämnda sexmånadersperiod under år 1996 då han hade ett konsultarbete i Uzbekistan. Ett av P.L. åberopat registerutdrag visar att han var registrerad som arbetssökande hos Arbetsförmedlingen mellan den 28 december 1992 och den 1 mars 1999.

Av H.S:s och J.W:s vittnesmål får anses framgå att det i praktiken skulle ha varit otänkbart för P.L. att få en anställning inom sitt verksamhetsområde så länge han stod under åtal för så allvarliga brott som bl.a. grovt bedrägeri och svindleri. Det föreligger alltså ett orsakssammanhang mellan brottsmisstankarna och den inkomstförlust om vilken P.L. för talan i denna del. Avgörande för bedömningen av frågan om denne är berättigad till ersättning för inkomstförlusten på grund av att misstankarna inte prövats inom skälig tid är om skadan i enlighet med vad Justitiekanslern gjort gällande hade realiserats redan före dröjsmålets uppkomst. Om svårigheterna varit desamma redan på grund av att P.L. över huvud taget varit

misstänkt för brott i förening med hans ålder, förhållandena på arbetsmarknaden och det faktum att han redan före dröjsmålet hade varit borta från arbetsmarknaden under ca fem år finns det sålunda inte något adekvat orsakssammanhang mellan dröjsmålet och skadan.

Visserligen måste det antas att P.L. skulle ha haft svårigheter att få en anställning inom sitt verksamhetsområde också i det fallet att brottsmisstankarna hade prövats inom skälig tid, men det finns mot bakgrund av bl.a. vad J.W. berättat i hovrätten inte underlag för annan bedömning än att skadan fortlöpande ökade under den tid som förflöt till dess att misstankarna slutligt prövades. Som hovrätten funnit kan bedömningen alltså inte ske med den utgångspunkten att redan den tid som hade varit skälig för prövning av brottsmisstankarna skulle ha medfört att P.L. saknat varje möjlighet att få en anställning inom det yrkesområde där han hade varit verksam. Eftersom skadan i detta hänseende således inte var fullt realiserad före dröjsmålet får P.L. anses ha styrkt ett orsakssamband som medför att han är berättigad till ersättning för inkomstförlust. På samma sätt som gäller vid konkurrerande skadeorsaker (se t.ex. Karlgren, Skadeståndsrätt, 5 uppl. s. 42 f. och Hellner-Johansson, Skadeståndsrätt, 6 uppl. s. 217 ff.) bör ersättningen dock jämkas på grund av att skadan är att tillskriva även omständigheter för vilka staten inte har att svara.

P.L. skall alltså tillerkännas ersättning för inkomstförlust. Han får därvid anses berättigad till ersättning för den tvååriga dröjsmålet skall anses ha pågått och under den övergångstid därefter som skäligen kan antas ha erfordrats innan han borde ha haft möjlighet att återgå till normalt arbetsliv. Sistnämnda övergångstid bör uppskattas till ett år. Ersättningen bör beräknas utifrån den av staten vitsordade månadslönen om 35 000 kr med en femprocentig uppräknings och med den utgångspunkten att hälften av inkomstförlusten är att tillskriva det skadeståndsgrundande dröjsmålet. Med dessa utgångspunkter och med viss avrundning får P.L. anses vara berättigad till ersättning med 700 000 kr för inkomstförlust. Någon rätt för honom till ersättning härutöver kan inte anses ha visats.

I sammanhanget förtjänar framhållas att Europadomstolen i vissa avgöranden tillerkänt den skadelidande ekonomisk gottgörelse för "loss of opportunities" vid ett konventionskränkande dröjsmål. En sådan ersättning får utifrån svensk terminologi anses åtminstone huvudsakligen utgöra en särskild form av ersättning för ren förmögenhetsskada. I förevarande mål aktualiseras inte frågan om ersättning på sådan grund redan med hänsyn till att P.L. enligt det föregående ansetts berättigad till ersättning för inkomstförlust med tillämpning av 3 kap. 2 § skadeståndslagen.

Ersättning för ideell skada

Ersättning för ideell skada utan samband med person- eller sakskada kan utgå med stöd av 2 kap. 3 § skadeståndslagen respektive 1 kap. 3 § skadeståndslagen i dess lydelse före den 1 januari 2002 endast när den skadelidande har utsatts för brott mot sin person, frihet, frid eller ära. Tjänstefel kan i och för sig under vissa begränsade omständigheter anses utgöra sådant brott, om det framstår som en allvarlig kränkning av en viss person (jfr Bengtsson-Strömbäck, a.a., s. 59 och 101). Någon sådan kränkning som kan knytas till ett brott har emellertid inte visats i förevarande fall. Någon ersättning för ideell skada kan alltså inte omedelbart grundas på skadeståndslagen.

Vid kränkningar av rätten till prövning inom skälig tid i artikel 6.1 i Europakonventionen dömer Europadomstolen med stöd av artikel 41 normalt ut ersättning för renodlad ideell skada ("non-pecuniary damage"). I sin dom den 10 november 2004 i målet Zullo mot Italien har Europadomstolen angett vilka kriterier den tillämpar när den bestämmer i vad mån ideell ersättning skall utgå till den som utsatts för en konventionskränkning bestående i en oskäligt lång handläggningstid. Enligt domen utgår sådan ersättning med 1 000-1 500 EURO per år som handläggningen - inte dröjsmålet - varat. Utgången i det nationella målet saknar i sammanhanget betydelse. Det sammanlagda beloppet ökas med 2 000 EURO om målet rört någon för den enskilde särskilt betydelsefull fråga. Ersättningen minskas i vissa fall, bl.a. om flera domstolar handlagt målet eller om den drabbade genom sitt handlande förorsakat delar av tidsutdräkten (se para. 26).

Som tidigare berörts har Sverige enligt artikel 13 i Europakonventionen en förpliktelse att tillhandahålla ett effektivt nationellt rättsmedel för att förebygga eller kompensera kränkningar av rätten till rättegång inom skälig tid. Det kan visserligen hävdas att den förpliktelsen i ett fall som det förevarande tillgodoses genom möjligheten att erhålla ersättning för inkomstförlust till följd av kränkningen. Det måste emellertid beaktas att det kan uppkomma fall där det inte finns grund för att tillerkänna den skadelidande sådan ersättning och det inte heller enligt svensk rätt finns något annat rättsmedel. Om den skadelidande i ett fall av det slaget ställs utan rättsmedel kan detta innebära ett konventionsbrott.

Traditionellt har svensk rätt intagit en restriktiv attityd till möjligheten att utdöma ett rent ideellt skadestånd på grund av gärningar som innefattat en kränkning av någon annans rättigheter eller intressen. Det har brukat anses att detta fordrar särskilt lagstöd. Denna princip återgår dock inte i sig på någon uttrycklig lagregel (jfr Hellner-Johansson, a.a., s. 371 ff. och 472).

När det gäller kränkningar av rätten enligt artikel 6.1 till prövning inom skälig tid får, mot bakgrund av den praxis som Europadomstolen etablerat genom domen i målet Kudla mot Polen och den skyldighet att vid påföljdsbestämningen beakta denna typ av kränkningar som

kommit till uttryck i NJA 2003 s. 414, övervägande skäl anses tala för att ideellt skadestånd skall kunna dömas ut även av svensk domstol. Det måste betraktas som en naturlig utgångspunkt att vid prövningen av anspråk på sådant skadestånd ta hänsyn till Europadomstolens praxis, låt vara att det inte finns någon på konventionen grundad skyldighet att exakt följa denna. Med denna utgångspunkt bör ersättning för ideell skada tillerkännas P.L., trots att han även erhåller ersättning för inkomstförlust.

I förevarande fall saknas anledning att frånga domstolarnas bedömning att P.L. bör ha ersättning för ideell skada med 100 000 kr.

Domslut

HD ändrar hovrättens dom på det sättet att det belopp som staten förpliktas att betala till P.L. bestäms till 800 000 kr jämte ränta.

HD:s dom meddelad: den 9 juni 2005.

Mål nr: T 72-04.

Lagrum: 3 kap. 2 § skadeståndslagen (1972:207) samt artiklarna 6.1, 13 och 41 Europakonventionen.

Rättsfall: NJA 2003 s. 217, NJA 2003 s. 414 och NJA 2004 s. 662.

Sökord:

Skadestånd; Europakonventionen; Dröjsmål; Fel eller försummelse; Gottgörelse;
Hanläggningstid; Kränkning; Rättsmedel; Skada; Skadeståndsansvar; Skälig tid; Tidsutdräkt

